

Monografia historyczna Zakładów Górniczo-Chemicznych „Polifarb” Złoty Stok”

Autor: Ryszard Runkowski

O dokumencie:

Udostępniana monografia to unikalne opracowanie dotyczące historii Zakładów Górniczo-Chemicznych „Polifarb” w Złotym Stoku, od 1945 r. do 1975 r. Napisał ją, w 1982, roku śp. Ryszard Runkowski (1930 - 2009) na polecenie dyrektora Zakładów Tworzyw i Farb śp. Juliusza Woźniaka (1925 - 2008). Pisał ją, wzorując się na podobnych monografiach wydanych wcześniej drukiem i z podobnym przeznaczeniem. Autor monografii pełnił wtedy funkcję kierownika zespołu kontroli wewnętrznej, miał więc nieograniczony dostęp do informacji zgromadzonych w archiwum i przechowywanych w poszczególnych komórkach organizacyjnych zakładu. Korzystając z tej wiedzy zebrał w 40 tabelach, szczegółowe informacje liczbowe obrazujące podstawowe dziedziny działalności zakładu.

Rok 1975 zamykał okres działalności ZGChem „Polifarb” Złoty Stok związany z górnictwem. W następnym roku zakłady te połączyły się z Zakładami Chemicznymi "Termoplast-Erg" Mąkolnie. Połączone zakłady przyjęły wpierw nazwę: Zakłady Górniczo-Chemiczne Przemysłu Tworzyw i Farb, którą w 1977 roku zmieniły na Zakłady Tworzyw i Farb w Złotym Stoku. Zgodnie z przyjętą nazwą zakłady rozwijały się już wyłącznie w kierunku przetwórstwa tworzyw sztucznych oraz produkcji surowców do farb i samych farb.

Szczególnie dużo miejsca Ryszard Runkowski poświęcił w swojej monografii sprawom zatrudnienia i płac. Mniej wnikliwie opracował tematy dotyczące ogólnie pojętej działalności rozwojowej zakładu. Zupełnie pominął problemy ochrony środowiska, które w latach 70 – tych XX wieku miały już istotny wpływ na działalność produkcyjną zakładu. Znajdziemy w monografii i błędy, szczególnie w nazewnictwie niektórych produktów. Jednak w niczym nie umniejszają one wartości tej monografii jako podstawowego dzisiaj źródła rzetelnych informacji o Zakładach Górniczo-Chemicznych „Polifarb” w Złotym Stoku.

Kiepskiej jakości kopie maszynopisu tej monografii udostępnił nam Juliusz Woźniak w 2007 roku. Wykonaliśmy z niego kserokopie, a z nich zamieszczone dalej skany.

O autorze:

Ryszard Runkowski urodził się we Francji w rodzinie polskich emigrantów. W 1946 r. (przerywając naukę w średniej szkole zawodowej w Saint Etienne) powrócił z rodzicami do Polski i zamieszkał w Złotym Stoku. Po ukończeniu Średniej Szkoły Zawodowej w Ząbkowicach Śl, rozpoczął, w 1950 roku, pracę w Kopalni Arsenu w Złotym Stoku. Pracował do 1990 roku w administracji zakładu, awansując od referenta do kierownika działu zatrudnienia i płac.

Jerzy Tichanowicz, Eugeniusz Salwach
Złoty Stok, dnia 15 lutego 2011 r.

W S T Ę P

1. Temat pracy.

Praca niniejsza jest monografią historyczną Zakładów Górniczo-Chemicznych "Polifors" w Złotym Stoku. Dokonano w niej analizy działalności przedsiębiorstwa w latach 1945-1973.

Celem jej jest przedstawienie zasadniczych etapów rozwojowych zakładu, oraz ukazanie głównych czynników ułatwiających i utrudniających ten rozwój, a także roli jaką przedsiębiorstwo odgrywało w miasteczku i regionie.

Wyodrębniono szczególnie najważniejszą ze szczegółowych uwag, historię spraw organizacyjnych i funkcjonowania zakładu, produkcji oraz zatrudnienia, warunków pracy i wypoczynku.

2. Źródła i literatura.

Pracę oparto na materiale źródłowym znajdującym się w archiwum zakładowym. Jest on silyntaryzowany i uporządkowany według kategorii A i B. korzystano jedynie z akt kategorii A, które mają znaczenie trwałe i należy je zachowywać stale. Mimo tego powodu, brak wielu źródeł odbił się na treści pracy. Dotyczy to szczególnie pierwszych lat powojennych. Nieznane są dane omawiające produkcję z lat 1945-1946. Dopiero plan 3-letni rozpoczął okres sprawozdawczości i opisywania działalności ekonomicznej przedsiębiorstwa. Natomiast spora materiału pozostała z tych dwóch lat dotyczących zatrudnienia. Pozwoliło to szerzej spojrzeć na problem Nicarów pracujących w zakładzie. Istniejące pełne materiały zachowały się dla lat 1949-1954, 1955-1971, 1973. Najbardziej więc udeklarowane zostały lata 60-te.

Materiały archiwalne są podzielone na poszczególne działy. Do najczęściej wykorzystywanych w pracy należy jednostka księgowości, która zawiera sprawozdania bilansowe o symbolu Bk, oraz analizy ekonomiczne działalności gospodarczej przedsiębiorstwa /GE/. Obok niesystematyzowanego omówienia całej działalności produkcyjnej, znalazły się też w nich informacje dotyczące działalności pozaprodukcyjnej, oraz dane do zmian organizacyjnych zakładu.

S p i s   t r e ś c i

Wstęp.

1. Donat pracy.
2. Krótka i literatura.

Rozdział I. Uruchomienie, organizacja i funkcjonowanie przedsiębiorstwa.

1. Zarys historii zakładu do 1945 r.
2. Przejęcie przez władze polskie i stan zakładu w 1945 r.
3. Pierwsza kadra kierownicza.
4. Lokalizacja przedsiębiorstwa.
  - a/ Umieszczenie i wielkość terenu zakładu.
  - b/ Warunki wodno-ściekowe.
  - c/ Warunki transportowe.
5. Zmiany organizacyjne i funkcjonowanie zakładu.

Rozdział II. Produkcja oraz zbył.

1. Surowce oraz procesy produkcji.
2. Inwestycje przemysłowe, postęp techniczny, ruch racjonalizatorski.
3. Asortyment oraz wielkość produkcji.
4. Jakość wytwarzanych towarów.
5. Zapatrzenie w surowce i materiały. Transport zakładowy.
6. Zbył towarów.

Rozdział III. Załoga

1. Dynamika zatrudnienia
2. Struktura zatrudnienia.
  - a/ Płeć i wiek
  - b/ Wykształcenie i zawód
3. Szkolenie kadry,
4. Bezpieczeństwo i higiena pracy.
5. Płace.
6. Warunki socjalno-bytowe załogi.

Zakończenie

Aneksy

Literatura

Spis tabel

Wykaz skrótów

Te właśnie zagadnienia zostały słabiej opracowane, ale nie starano się dogłębnie opracować działalności ekonomicznej przedsiębiorstwa.

W celu uzupełnienia wiadomości, które znajdują się w archiwum zakładowym w dniu 5.IV.1967 r. przeprowadzono ankietę wśród z piątoma pracownikami zakładu: Stanisławem Leszczukiem, Damianem Kochanowskim, Henrykiem Rotem,

oraz Juliuszem Woźniakiem, dyrektorem przedsiębiorstwa.

Uzyskano od nich wiele ciekawych i uzupełniających informacji.

Brak jest literatury poświęconej historii powojennej Zakładów Chemiczno-Żelaznych "Zolizero" w Złoty Stoku. W pracy p.t. "Przemysł Chemiczny PRL 1944-1964, zamieszczono wprawdzie notę informacyjną o zakładzie, ale jest ona bardzo lakoniczna i zawiera tylko opis złóż rudy arsenu. Brak natomiast głębszej charakterystyki przedsiębiorstwa. Wiele danych, dotyczących przede wszystkim złota można znaleźć w książce Zielińskiego Józefa p.t. "Złota surowców mineralnych na Dolnym Śląsku w świetle gospodarki". Pomocną okazała się praca Janrowskiego Stanisława, "Przejmowanie i odbudowa przemysłu drobnostanowiskowego 1945-1949". Pozwoliła ona lepiej zrozumieć procesy zachodzące w pierwszych latach powojennych w gospodarce Ziemi Odzyskanych.

W celach porównawczych przejrzano monografię Tarnadla Wojciecha Huty Szkła Kryształowego "Julia" w Saklarskiej Kurpie w latach 1941-1963.

Monografię ZEMK "Oleśnica" w Oleśnicy 1945-1972 i "Celwiskozy" w Jeleniej Górze.

ROZDZIAŁ I. URUCHOMIENIE, ORGANIZACJA I FUNKCJONOWANIE PRZEDSIĘBIEMSTWA.

1. Krótki zarys historii zakładu do 1945 r.

Kopalnia rudy arsenowej w Złotym Stoku należała do jednej ze starszych, kopalni surowców chemicznych w Polsce. Rudę arsenową eksploatowano początkowo jedynie dla uzyskania złota.

Najstarsze wzmianki o jej wydobywaniu pochodzą w IX w. W 1241 r. zbudowana została tutaj pierwsza na Dolnym Śląsku huta, która wytapiała nie tylko rudę miejscową, ale również sprowadzaną ze Złotoryi.

Największy rozwój produkcji złota przypada na wiek XV i XVI, kiedy w Złotym Stoku istniała mennica, w której bito dukaty. Rudę eksploatowano 140 szybkami z powierzchni, wydobytą wypalano w nieloszach.

Nowy okres historii górnictwa, a jednocześnie miasta, rozpoczął się w 1699 r., kiedy zbudowano tutaj pierwszą na świecie hutę arseniku, stanowiącą największy ośrodek produkcji arseniku do XIX w. W XX w. zajęwała ona już dalsze miejsce. W 1850 r. powstała w Złotym Stoku fabryka, w której z wypałków pearsenowych oddzielano złoto.

W 1880 r. zakład stał się własnością firmy H. Guttler Spółka Komandytowa i pozostawał pod jej zarządem do czasu przejęcia przez władze polskie w 1945 r.

Obok koncentratów arsenowych produkowano wówczas także miazę ołowianą, farby suche, pigmenty nieorganiczne i inne produkty pochodzenia chemicznego. W 1900 r. wytworzono 3530 t koncentratu, 1913 r. - 4313 t., a w 1918 - 7853 t.

W następnych latach wielkość produkcji zmalała, a w 1932 r. przerwano eksploatację złóż rudy arsenowej. Dopiero w latach 1942 - 1943 otrzymano 3400 t koncentratu.

W miarę upływu czasu zawartość procentowa arsenu w rudzie spadała. W latach II wojny światowej wybierano rudy o zawartości 5 - 7,6 % arsenu¹.

2. Przejęcie przez władze polskie i stan zakładu w 1945 r.

W roku 1945 zakład przeszedł na własność państwa polskiego. Dnia 1.VII.1945 r. Zjednoczenie Przemysłu Nieorganicznego w Gliwicach przejęło zakład od Jeleniogórskiej Delegatury Ministerstwa Przemysłu i Handlu, a formalne przekazanie nastąpiło zgodnie z protokołem zdawczo-odbiorczym nr 1 z dnia 10.IX.1945².

Zakład nie uległ zniszczeniu w czasie działań wojennych. Nie ucierpiały budynki i urządzenia. Łączna wartość materiałów i produktów znajdujących się w przedsiębiorstwie w chwili przejęcia wynosiła 272,2 tys. zł³. Stan zakładu na dzień 1.VII.1945 r. został przedstawiony w kab.1. Zakład więc był przygotowany do podjęcia produkcji. Wszystko zależało od kadry uruchamiającej fabrykę.

3. Pierwsza kadra kierownicza.

Pierwszym dyrektorem naczelnym został Bolesław Waszewski, który objął to stanowisko 1.X.1945 r. Z wykształcenia inżynier chemik. Nominację otrzymał ze Zjednoczenia Przemysłu Nieorganicznego w Gliwicach. Miał bardzo bogatą praktykę zawodową. Przed wojną pracował w firmach zagranicznych m.in. w Tropical Oil Corporation-Columbine czy "Standard" Oil Corporation of Venezuela, a także w wielu placówkach badawczych. Człowiek o takim doświadczeniu mógł odpowiednio porównać uruchomieniem i rozbudową zakładu. Dyrektorem administracyjnym został Jan Dylewski przemownik.

Natomiast kierownikiem wydziału personalnego Wojciech Ciapliński z zawodu urzędnik, należący do PPR. Zbigniew Rokossowski /PPR/ mianowany został kierownikiem biura planowania i statystyki, a od 19.XI.1946 r. objął stanowisko dyrektora naczelnego zakładu. Wydział administracyjno-gospodarczy prowadził Józef Karasiewicz /PPR/. Kierownictwo poszczególnych oddziałów produkcyjnych objęli: Kopalnia - Jan Tomaszek /PPR/, elektrownia - Stanisław Martiszek /PPR/, oddział złota - Lesław Słobodziński, oddział ołowiu i miedzi - Ewa Szajner /PPR/.

W kadzie kierowniczej nie było Niemców. Przewodali oni w grupie robotniczej, jako bardzo dobrzy fachowcy. Dotyczyło to szczególnie kopalni. Przed wojną nie istniała w Polsce tego typu Kopalnia. Robotnicy polscy musieli się dopiero uczyć tego rodzaju pracy od Niemców. Na pozostałych odziedziczonej polskim kadra kierownicza była doskonale wykształcona z zakresu chemii. Magnezem przychodzącym było ziarno, występujące w skałach rzadcy arsenu. Jego wydobycie, jak sądzono mogło przynieść duże dochody². Również niezamieszkałe miasteczko, które poza sawatowaniem sferowało spokojną i przepiękną okolicę zachęcało do pozostania w nim. Bardzo duży wpływ na rozwój zakładu ma jego położenie geologiczne.

4. Lokalizacja przedsiębiorstwa.

a/ Ukształtowanie i wielkość terenu zakładu.

Teren zakładu jest pochyłony i opada w kierunku z północy na południe. W 1959 r. całkowita powierzchnia kopalni osiągnęła około 500 tys. m². Do likwidacji kopalni powierzchnia produkcyjna wynosiła ok. 10 tys. m². Wano to pochodzi z przełomu lat 60-tych i 70-tych³.

b/ Warunki wodno-światłowe. Zakład pobiera wodę przemysłową ze Złotego Potoku przepływającego przez teren fabryki. Do 1961 r. użytkował także wody kopalniane. Ze względu na małą ilość wody prowadzonej przez ten potok oraz z powodu zamknięcia kopalni, która pokrywała w znacznej mierze zapotrzebowanie zakładu, stanęła sprawa nowych źródeł wody przemysłowej. Proponowano burtowe ujęcie wody i rurociągu z potoku Makolno przepływającego w odległości 3 km od przedsiębiorstwa lub przeprowadzenie magistrali z Kisy Kłodzkiej.

c/ Warunki transportowe.

Zakład w Złotym Stoku leży przy linii kolejowej Kamieniec Ząbkowicki - Złoty Stok, biegnącej przy nim. Od linii tej odprowadzone są zakładowe hocznice kolejowe. Przez miasteczko prowadzą duże drogi asfaltowe; Kamieniec Ząbkowicki - Kłodzko i Sączków - Kłodzko.

Ze Złotego Stoku w kierunku na Łądek Żirój biegnie droga górska o nawierzchni tłuczeniowej. Przez teren zakładu przechodzi także droga kadłuba Złoty Stok - Kłotnica.

5. Zmiany organizacyjne i funkcjonowanie zakładu.

Od chwili przejęcia do 31.XII.1940 r. zakład należał do Zjednoczenia Przemysłu Nieorganicznego w Glinicach, natomiast w 1944 r. przeszedł pod zarządek wieloszanitowego przedsiębiorstwa - Zjednoczone Zakłady Przemysłu Nieorganicznego w Glinicach. Reżyser był Zarządca, przez ten zarząd, który przeżywał głównie do czasu w Ząbkowicach Śląskich. Kredyty inwestycyjne dostarczał Bank Inwestycyjny - Oddział Wrocław, W latach 1945 - 1975 przeprowadzone liczne reorganizacje w zakładzie. Podlegał on wielu instancjom nadzorczym /aneks II/. szczególnie pierwsze 15-letnie powojenne charakteryzowało się częstymi zmianami organizacyjnymi. Wynikało to z dość zróżnicowanego profilu produkcji. Zmiany te wpływały ujemnie na działalność przedsiębiorstwa. Np. w 1951 r. zaprzestano wytwarzania żeb suchych, których produkcja rozwijała się bardzo dynamicznie /tab.4/. Związane to było właśnie z reorganizacją i przejęciem zakładu z resortu chemicznego do ministerstwa hutnictwa i zmianą profilu produkcyjnego. Również w 1951 r. zakład wchodził w skład Przedsiębiorstwa "Zakłady" napotykał - jak pisano w sprawozdaniu - na wiele trudności organizacyjnych. Znajdując się on w odległości 27 km od Zakładowo powodowało liczne trudności w obiegu dokumentów i sprawozdań⁷. Stabilizacja organizacyjna nastąpiła w 1962 r. Łączyło się to z ostatecznym ustaleniem profilu produkcyjnego, który utrzymał się, z pewnymi niewielkimi zmianami, do końca omawianego okresu.

Produkcja zakładu w Złotym Stoku miała charakter górniczy, hutniczy i chemiczny. W latach 1945-1961 wydobywano rudę arsenową w Złotym Harze. Dolina ta położona jest na południowy wschód od miasteczka, w odległości 1,5 km. Natomiast w latach 1952-1953 zakład poszukiwał nowych złóż do eksploatacji w Gierczyniu, Miedziance, Czarnowie, Starej Górze, Businowie i Stroniu Śląskim.

Z dniem 1.III.1954 r. przekazane wszystkie wymienione kopalnie Sudeckim Zakładom Górniczym w Świdowie z siedzibą w Kowarsach. Na polecenie zarządcy Dyrektora Centralnego Zarządu Metali Nieżelaznych w Katowicach z dniem 1.III.1954 r. zakłady ponownie przejął pod swoją administrację oddział "Kopaliny" w Stronie Śląskiej. Z dniem 1.I.1958 r. został ostatecznie przekazany innej jednostce gospodarczej¹⁾. Jednak najważniejszym oddziałem przedsiębiorstwa była kopalnia głębinowa, w której wydobywano rudę arsenową. Profili hutalenscy posiadały oddziały: hutę arseniku, gdzie wytwarzano także arsen metaliczny, oddział złota i miedzi ołowianej.

Naczelna produkcja chemiczna była prowadzona zasadniczo na dwóch oddziałach: pirometów nieorganicznych, gdzie w latach 1945-1975 wytwarzano żółcienie cynkowe, białą siarczynową i paragonit, zasadowy siarczan ołowia, tlenek i dwusiarczkowy siarczan ołowia, siarczek chromowy i siarczki niołów chemicznych, który obejmował produkcję kwasu arsenowego technicznego, odczynników arsenopoculanych, a od 1962 r. synginolu.

Gdy zaprzestano eksploatacji rudy arsenowej w 1961 r., w latach następnych działalność górniczą zakładu kontynuowano aż w odkrywkowej kopalni żugka fyllitowego w Jarnołtówku /woj. opolskie/, która przyjęła nazwę "Jewon". Była ona oddalona od zakładu macierzystego o ok. 70 km. Drobak dowożony samochodem lub wagonami PMP.

Był on przerabiany na mączkę fyllitową używaną jako nośnik do pylistych środków ochrony roślin na oddziale nośników, czyli przemiatowni żugka fyllitowego. Na początku lat 60-tych uruchomiono oddział wzbogacenia barytu - prowadzący wzbogacenie systemem gravitacyjnym i flotacyjnym.

Ruda barytu dostarczana była wagonami PMP z kopalni w Boguszowie. Zestawienie asortymentów produkowanych przez Zakład w latach 1945-1975 przedstawia aneks III.

Na strukturę organizacyjną zakładu poza oddziałami produkcyjnymi składały się jednostki zajmujące się działalnością pomocniczą i pozaprodukcyjną. Dokładnie ilustrują to dwa schematy organizacji z lat 1964 i 1974 /aneks V i VI/. Określają one przeobrażenia jakie przechodziło przedsiębiorstwo w omawianym okresie.

PRZYPIEY

1. Przemysł chemiczny PRL, Warszawa 1967, s. 36-37.
2. AZ, BR, Bilans za rok 1949.
3. Dnia 31.III.1945 r. przeprowadzono rewanż raportów. Wyliczono w nim szczegółowo jakie pozostały materiały do wytwarzania i tak: na oddziale kuty suagazynowanych było 16 blasz i 450 kg fosforanutrójzasadowego wartości ponad 11 tys.zł. /wg cen z 1938 r./, na oddziale siatka - 6,6 t wapna chlorowanego, 25,5 t kwasu solnego, 85 kg kwasu azotowego, 7,1 t siarki i 53 kg oleju smarowego wartości 85,3 tys.zł. W oddziale mini było 19,4 t szkła wartości 95,2 tys.zł. W elektrowni magazynowane były materiały wartości ponad 3 tys.zł. W kopalni - 10 t karbidu wartości 69 tys.zł., a na oddziale wzbogacenia rudy pozostało trochę oleju klotacyjnego wartości 2 tys.zł.
4. Na podstawie wywiadu z Mariuszem Jachnowskim.
5. AZ, BR, Analizy ekonomiczne z lat 1969-1971.
6. AZ, BR, Bilans z lat 1945 - 1975.
7. AZ, BR, Bilans z roku 1951.
8. AZ, BR, Bilans z roku 1956.

ROZDZIAŁ II. PRODUKCJA.

1. Surowce oraz procesy produkcji.

Podstawowym surowcem wykorzystywanym w produkcji zakładu była ruda arsenowa wydobywana w kopalni w latach 1945-1961. Otrzymywano z niej arsenik i złoto.

Z arseniku wytwarzano arsen metaliczny, kwas arsenowy techniczny i odczynniki arsenopochodne.

Rudę arsenową wydobywano w postaci leligitu $FeAs_2$ i arsenopiryty $FeAs$. Często zawierała ona magnezyt, magnetopiryt i piryt. Spotykało się także niewielkie ilości galeny i blandy cynkowej. Rudzie arsenowej towarzyszyło złoto. Średnia zawartość arsenu w rudzie wynosiła 3,4 %, zaś złota ok. 1,3 - 2 gramów na jedną tonę.

Złóża rudonocne występowały w kopalni w formie gniazd i żył nalegających o nieznaczny upadnie, a czasem nawet pionowo. Mięszosć ich była różna, od bardzo cienkich do znaczących rozmiarów, sięgających kilkunastu metrów. W kopalni znajdowały się 4 większe skupiska gniazd i żył, z których trzy na początku lat 50-tych były już całkowicie zbadane. Natomiast południowe /Biała Góra/ było słabo znane. Najbogatsze było gniazdo zachodnie zwane "Bogate Pnieszczenie i "Złoty Ociol".

Przewadzono także wtórną odbudowę mniejszych złóż napotkanych, podczas prowadzenia robót poszukiwawczych.

Zehram ruda transportowana za pomocą kolejki elektrycznej na powierzchnię do kruszalni. Tam rozdrabniano ją przy pomocy łomaczy na ziarno od 0-40mm. Następnie przesyłano do zakładu przeróbki mechanicznej.

Enbogaczał on rudę arsenu i galeny osadowe, produkując koncentraty arsenowe o średniej zawartości ok. 41 % As_2 . Dostarczano je do huty i wyzypywano do pomieszczenia magazynowego. Tam ręcznie ładowano do małych wózków wyrotowych, które użyciem elektrycznym transportowały je do pieca obrotowego. Koncentrat wpuszczano ruda osadowa w ilości 15 ton na 15 minut.

W piecu opalanym gazem generatorowym w temp. ok. 600°C następowało utlenienie arsenu, powietrzem z wentylatora, do tlenku arsenu. Powstały arsenik surowy sublimował, porrywając za sobą pewne ilości części stałych koncentratu i był przeciągany przy pomocy wentylatora do komory wstępnej, a następnie do odpylaczy. W komorze wstępnej osiadały mniej lotne składniki oraz częściowo zanieczyszczenia stałe, w postaci szarego pyłu. Pary surowego arseniku ulegały ochłodzeniu w odpylaczach blaszanych. Arsenik wykryształizowywał się w postaci szarego bezkroplowego proszku, osadzając się bardzo mocno na ściankach odpylacza.

Aby oczyścić arsenik, poddawano go ponownej sublimacji. Raz w ciągu zmiany odbijano odpylacze młotkiem drewnianym, dla odtrącenia arseniku od ścianek. Następnie produkt transportowano nad piec sublimacyjny. Z transporterów specjalnymi stworzonymi wysypkami wprowadzano go na trzon pieca. Załadunek odbywał się raz w ciągu zmiany. Temperaturze ok. 600°C następowała sublimacja arseniku. Wykryształizowywał się on na ściankach w postaci drobnokryształicznego białego proszku. Odbity arsenik transporterami przenoszono do odsiewalnika, a następnie do maszyny pakującej. Arsenik sublimowany pakowano w bębny blaszane, a potem w drewniane beczki².

Produktem odpadowym pieca szrotowego były wypalki paarsenowe, które automatycznie zsypywano do koleb ustawionych w komorze pod piecem. Służyły one jako wsad na oddziale złota. Przesyłane były z huty w kolebach, kolejką elektryczną i magazynowane w specjalnym pomieszczeniu. Tam poddawano je zwilżeniu wodą. Po przesianiu i usunięciu spieczonych części, wsypywano do specjalnych wózków, transportujących do aparatury chloracyjnej. Zalewano je wodą i uruchamiano mieszadła ręcznie potrzebnej ilości wapna chlorowanego oraz kwasu solnego. Mieszanie, w czasie którego zachodziły reakcje, trwało 20 minut. Po odsączeniu cieczy, z nad osadu, czynność chlorowania powtarzano jeszcze dwa lub trzykrotnie.

Otrzymany chlerek złota spływał drownianymi rynnami do odstojników. Następnie przepompowywano go do małej kadzi, gdzie dodawano siarczek sodu, celem wytrącenia siarczku złota. Zebrany siarczek złota kilkakrotnie przemywano wodą zakwaszoną kwasem solnym. Wraz przepompowywano do następnego zbiornika. Na prasie filtracyjnej odbywało się odłączenie od roztworu. Osad siarczku złota, zebrany z tej prasy, po wysuszeniu spalano i wywarzało w piecu trzonowym. Produkt po spalaniu wypywano do mis kamionkowych i dodawano wody królewskiej celem rozpuszczenia go i przeprowadzenia w rozpuszczalny chlerek złota. Zawartość się przenoszono na sączki. Osad na sączku przemywano kilkakrotnie gorącą wodą z kwasem solnym i złoto w przesączu wytrącano chlorem żelaza. Wytrącone bezpostaciowe złoto wraz z sączkiem poddawano wypróżnieniu, a następnie rafinacji przez stopienie w tyglu grafitowym z dodatkiem topników. Złoto rafinowane odlewano w specjalne formy. W ten sposób oczyszczona złoto zawierała ok. 99-99,5 % czystego metalu ³.

Produkcja arsenu metalicznego przebiegała w dwóch etapach: 1- redukcja arseniku do arsenu surowego, 2 - rafinacja arsenu surowego.

Fazy arseniku otrzymywane przez ogrzewanie w piecu redukcyjnym przechodziły przez rozżarzoną warstwę kołsu znajdującego się w wieży redukcyjnej, redukując się do par arsenu, te po ochłodzeniu były odpylane w cyklonach tworząc arsen surowy. Drugi etap odbywał się w piecach rafinacyjnych, gdzie arsen surowy załadowany w retorty poddawano rafinacji, otrzymując arsen metaliczny o zawartości 98-99 % As. Znajdujący się w retortach arsen był z nich wydobywany przez ich rozbijanie i pakowany do bebnów blaszanych.

Kwas arsenowy techniczny otrzymywano przez utlenianie arseniku kwasem azotowym. Do zbiornika kwasoodpornego zaopatrzonego w mieszadło wlewano kwas azotowy i ogrzewano do temp. 80°C. Następnie dozowano porcjami arsenik.

Po zakończeniu reakcji kwas arsenowy zagęszczano przez odparowanie wody do zawartości ok. 80% As_2O_5 . Otrzymany kwas umieszczano w balonach.

Odczynniki arsenopochodne, które są solami arsenowymi, otrzymywano w trójtlenkiem arsenu. Występowały one w postaci stałej. Pakowane je w słoiki.

Podstawowym surowcem do produkcji nośnika do pylistych środków ochrony roślin był żupek fyllitowy, eksploatowany ze złoża kopalni odkrywkowej "Denon" w Jarnołtówku, systemem ścienowo-ubierkowym. Odstrzelony urobek ładowano koperkami na samochody - wyrotaki. Przy kopalni istniała kruszalnia wstępna, doprowadzająca żupek do granulacji 50 mm. Następnie po wysuszeniu w suszarce obrotowej, do zawartości wody ok. 1%, żupek podawano przenośnikiem do kruszalni młotowej. Gdzie rozdrabniano go do granulacji od 0-10 mm. Potem żupek mielono w młynach rurowych. Otrzymywany materiał o średnicy 0-1 mm przenoszono na przenośnik ślimakowy, rozdzielający go równomiernie na cztery sepałatowy powietrzne. Produkty gotowe kierowano do zbiorników wyrównawczych, pod którymi znajdowały się wagi odmierowe pakujące go w worki 50-cio kg.

Koncentrat barytowy otrzymywano z rudy barytowej wydobywanej w kopalni "Boguszów". Poddawano ją młeleniu, na mokro, w młynie kulowo-sitowym do granulacji 0-4 mm. Rozdrobnioną rudę kierowano na sита wibracyjne otrzymując odpowiednie klasy ziarnowe, które wzbogacano na osadnikach membranowych. W ten sposób otrzymywano koncentrat grawitacyjny. Odpady ze wzbogacania grawitacyjnego poddawano ponownemu rozdrobieniu. Ziarna o wymiarach poniżej 0,5 mm były wzbogacane metodą flotacyjną. Zawiesiny koncentratu flotacyjnego podawano na filtr próżniowy otrzymując gotowy produkt.

Technologia produkcji pigmentów nieorganicznych polegała na reakcjach chemicznych zachodzących między odpowiednio sporządzonymi roztworami wodnymi substancji chemicznych. Receptury te były mieszane ze sobą w odpowiednich proporcjach, zachowując określone dla każdego pigmentu parametry.

Wytrącone pigmenty po obmyciu przez dekantację, po filtracji, suszeniu i mieleniu stanowiły gotowy produkt.

Produkcja młoci ołowianej przebiegała w dwóch etapach:

1 - utlenianie stopionego ołowiu do glejty, 2-utlenianie glejty do młoci. Materiałem wsadowym był ołów rafinowany.

Do topienia ołowiu używany był kocioł topielny. Stopiony ołów odprowadzano rynną spustową do pieca oksydacyjnego, zaopatrzonego w mieszadło i wentylator wdmuchujący powietrze. Gotową glejty w postaci proszku zbierano w komorze, zaopatrzonej w ślimak transportujący ją do zasobników zbiorczych. Stamtąd podawano do pieca młoci, opalanego węglem i zaopatrzonego w mieszadło. Z pieca dostarczano ją przenośnikiem na segregator a stąd do automatycznej pasowaczki, umieszczającej młocię w beczkach metalowych⁴.

Przedstawiono kilka procesów technicznych podstawowych wyrobów produkowanych przez zakład w latach 1945-1975 w celu wykazania jak skomplikowany był profil produkcyjny. Nie też dalszego, że przedsiębiorstwo borykało się z licznymi problemami i trudnościami natury technologicznej.

2. Inwestycje przemysłowe, postęp techniczny, ruch racjonalizatorski.

W pierwszych dwóch latach powojennych inwestycje służyły przede wszystkim utrzymaniu zdolności produkcyjnych. W większości były to remonty. Zakupiono także nieco nowych maszyn i urządzeń.

Dopiero w 1947 r. powstały możliwości szybszego rozwoju zakładu. Wybudowano oddział arsenianu wapnia, który miał zastąpić dotychczasowe prowizoryczne aparatury o małej zdolności produkcyjnej. Uruchomiono także oddział środków owadobójczych /ciecz kalifornijska, ciecz warszawska, zieleni paryska/. Zmiany te spowodowały poprawę efektów ekonomicznych zakładu⁵. Dnia 8.XII.1948 r. oddano do użytku oddział pigmentów nieorganicznych, jednak już w 1950 r. zaprzestano produkcji tego towaru, ze względu na zamknięcie oddziału farb suchych.

W 1949 r. na inwestycje wydano 20.372.000 zł. a w 1950 r. 24.265.000 zł.

Zakład borykał się w tym okresie z dużymi kłopotami, ponieważ kredyty przeznaczane na remonty kapitalne były niewystarczające. Odczuwano przestarzałość urządzeń technicznych i brak części zamiennych, powodujących ponadplanowe przestoje i duże straty.

W 1951 r. powstał projekt rozbudowy Przemysłu Arsenowego w Złotym Stoku. Przewidywał on rozpoczęcie i intensyfikację prac badawczo-poszukiwawczych rudy arsenowej w kopalni, rozbudowy zakładu przeróbki mechanicznej dla wzbogacenia tej rudy oraz prace inwestycyjne w hucie arsenu, oddziale złota i nini ołowianej.

Chciano rozwijać nadal przede wszystkim plan arsenowy zakładu nie zdając sobie sprawy z tego, że złóża są na wyczerpaniu i dalsza eksploatacja będzie coraz bardziej nieopłacalna. Były to lata planu 6-letniego, który zakładał intensywny rozwój przemysłowy kraju. Zakład w Złotym Stoku poza produkcją arsenopochodnych niczym innym nie mógł się zajmować, ponieważ one stanowiła o jego przyszłości.

Produkcja kopalni uzależniona była od zasobów złóż rudy. W 1951 r. zdolność produkcyjna tego oddziału wynosiła 28.000 t, w okresie 6-cio letnia po zakończeniu robót inwestycyjnych przewidywano że wzrośnie do 36.000 t rudy o średniej zawartości 3,4 % As³. Wyniki te chciano osiągnąć poprzez poszukiwanie i eksploatację nowych złóż, a także starych wyrobisk i szlamów. Planowano przebudowę 7700 m³ nowych chodników. Prace te, poza doraźną poprawą sytuacji, nie mogły przynieść na dłuższy okres lepszych wyników produkcyjnych, gdyż złóżu były coraz szczuplejsze. W ramach planu inwestycyjnego miało doprowadzić do całkowitej zmiany elektryfikacji kopalni, poprzez zainstalowanie nowej stacji transformatorowej. Przewidywano również budowę nowej hali kompresorów. W celu dalszej intensyfikacji i usprawnienia produkcji, należało zastąpić zużyte maszyny i urządzenia, przede wszystkim sprężarki, tory i wozy kopalniane, lokomotywy. Planowano wybudowanie nowego składu na materiały wybuchowe.

Zdolność przerobcza oddziału wzbogacenia /1951r./ wynosiła 26 tys.t rudy i 40 tys.t szlamu ze zwałów. Przewidywano jego rozbudowę. Planując wzrost zdolności przerobczych o 40-50%. Dla powiększenia ich konieczne było zamontowanie nowego młyna kulowego /istniały 2/, jednego młyna rurowego /był 1/, osadnika "Dora", nowych komór flotacyjnych, zbiornika na rudę i salem oraz systemu pomp szlamowych.

Huta arsenowa mogła przerobić całą ilość koncentratu dostarczonego przez przeróbkę mechaniczną. Jednak ze względu na przestarzały i zniszczony park maszynowy oraz bezpieczeństwo i higienę pracy, zachodziła konieczność podjęcia nowych inwestycji, budowy nowego pieca sublimacyjnego, odpylaczy, zakupu podnośnika koncentratu, generatora gazowego, pneumatycznego przesyłacza arseniku surowego i zainstalowanie wentylacji piecowej.

W 1953 r. w celu uruchomienia ponownej produkcji arsenu metalicznego, konieczne stała się przebudowa pieca obrotowego i jego zabudowań, zniszczonych na skutek szkodliwego działania arseniku. Należało rozebrać stare, zmurzałe mury budynku i komór wraz z fundamentami i wybudować nowe o łącznej kubaturze 3.460 m³.

Planowano przeprowadzić demontaż i montaż siedmiu odpylaczy i podnośnika oraz wymienić zużyte części mechaniczne i wnętrza pieca. Po ukończeniu przebudowy i oddaniu pieca do użytku jego zdolność produkcyjna miała wynieść 1000 t arseniku surowego w ciągu roku. Koszt inwestycji miał wynieść 1.040.000 zł.¹⁰

Planowano również przebudowę pieca redukcyjnego, w którym odbywała się końcowa faza procesu technologicznego produkcji arsenu metalicznego. Kształczona z tym była budowa nowego budynku, oraz wymiana odpylaczy, wanien, rurociągów gazowych i powietrznych. Zdolność produkcyjna pieca miała wynieść 360 t rocznie arsenu metalicznego. Koszt przewidywano na 380.000 zł.

Większość z tych zamierzeń wykonano w latach 1953-1956. W 1957 r. adoptowano pomieszczenia do produkcji odczynników arsenopochodnych. Rozpoczęto produkcję pigmentów nieorganicznych, żółcieni cynkowej i błękitu seleni. Przewedzono również badania doświadczalne nad wzbogacaniem szlamów arsenopochodnych. Opracowano metodę strzygnięcia arsenu metalicznego w postaci lasek. Zastosowano nowe opakowania do arszeniku tj. bębny 100 kg, ze specjalnych zamknięcia, co obniżyło koszty produkcji.

Plan postępu technicznego przewidywał /1958 r./ uruchomienie nowych produkcji, odczynników arsenopochodnych, kwasu arsenowego technicznego, pigmentów nieorganicznych oraz pustaków żużlobetonowych. Mimo nowych kierunków produkcji, nadal dominowały dotychczasowe esortymenty: arsenik, arsen metaliczny, srebro i miazga selenowa. Został opracowany bardzo dokładnie cykl produkcyjny pienu arsenowego pod względem technologicznym. Instytut Kwasu Siarkowego w Warszawie przeprowadził próby przerobu i wzbogacania do koncentratów szlamów znajdujących się w stawach osadowych. Zawierały one ok. 2,4 % As, należały na terenie zakładu, stanowiąc możliwość do wykorzystania surplusu przez ok. 6 lat. Koszty tej inwestycji były jednak zbyt duże w stosunku do przewidywanych wyników.

W 1959 r. zapadła decyzja zaprzestania eksploatacji rud arsenu w Złotym Stoku. Wiązało się to ze zmianą profilu produkcyjnego zakładu. Stwierdzano, że tonaż wytwarzanych przez przedsiębiorstwo towarów podnieśli się z 15 tys. t do ok. 145 tys. t, z tego 1000 tys. będzie przypadać na gipsy kamienne i kłisze drogowe, a 30 tys. na koncentraty barytowe. Kubatura budynków w 1959 r. wynosiła ok. 40 tys. m³, z czego ok. 70% miało być wykorzystanych. Kubatura budynków nowych wynosić miała 3 tys. m³. Ogólny koszt inwestycji przewidywano na ok. 50 mln. zł¹¹.

Jednak nie gipsy kamienne miały stanowić o przyszłości zakładu, ich produkcję wrótce przekazano P.K.P. Natomiast w 1960 r. M.P.Ch. zatwierdziła decyzję o rozpoczęciu produkcji nośnika /węzła sylitowej/ do pylistych środków ochrony roślin w Złotym Stoku. Miała to być produkcja eksportowa, a jej rozpoczęcie nastąpiłoby wraz ze wdrażającą zapotrzebowaniem na środki owadobójcze w kraju. Na lata 1964-1965 przewidywano produkcję 100 tys. t. rocznie. Dolnośląskie Kopalnie Surowców Mineralnych miały dostarczać żupek sylitowy, który był eksploatowany ze złóż orłowieckich. Odbiorcy nośnika, zgodnie z porozumieniem miały być Zakłady Chemiczne w Jaworznie. Oddział ten powstał w miejsce dawnej huty arseniku, której budynki w większości wyburzono¹².

Inną ważną inwestycją było uruchomienie produkcji koncentratu barytowego. Planowano ją na 1959 r. Jednak napotkano na nieprzewidziane trudności. Zakład smazony był więc o do budowy urządzeń próbnych i prowadzenia na nich doświadczeń z nową produkcją. Dopiero w 1960 r. nastąpił pełny rozruch wytwarzania koncentratów. Straty minerażu w odpadach zostały obniżone do ok. 30%. Były to znaczne oszczędności surowca¹³.

Na lata 1964-1965 wytyczono nowe zadania inwestycyjne. Obejmowały one rezbulewę oddziału miedzi i oddziału pigmentów, budowę kopalni żupka sylitowego i obiektów ogólnozakładowych. Były to ważne inwestycje gdyż zakład posiadał przestrzałę najatek trwały.

Poza nowo wybudowanymi oddziałami nośników oraz odbudowanymi częściowo w ramach postępu technicznego oddziałami pigmentów, pozostałe obiekty były ponowoczesne. W 1962 r. na ogólną wartość środków trwałych, wnoszących 147 mln. zł. środki te były już amortyzowane w 50,1% /tab.1/.

Tablica 1. Średni wiek środków trwałych zakładu w 1962 r.

Wyszczególnienie	Średni wiek/lata/	Średnio zużycie /w %/
Budynki	25	70
Budowle	20	65
Maszyny i urządzenia oraz aparaty ogólnego zastosowania	20	90
Urządzenia techniczne	18	
Kotły, maszyny energetyczne	63	70
Środki transportu	15	90
Narzędzia	12	40

Zródło: AZ, XI, Plany inwestycyjne z lat 1963-1964.

Ten fatalny stan powodował liczne awarie, ponadplanowe przestoje. Np. w 1962 r. na oddziale nośników nastąpiły 64 uszkodzenia urządzeń transportu wewnętrznego, straty wyniosły 720 tys. zł.

Główną inwestycją realizowaną w I połowie lat 60-tych była rozbudowa oddziału nośników. Będąca przede wszystkim do rozwiązania trudności w dostawach surowca dla potrzeb produkcji, tworząc własną bazę surowcową. Działalność w tym kierunku podjęto na podstawie uchwały Zjednoczenia Kopalni Surowców Chemicznych w Warszawie z dnia 16.III.1963 r. która pozwalała na podniesienie nakładów do 5 mln. zł. na rozbudowę kopalni odkrywkowej żupka fyllitowego "Dewon" w Jarnołtówku.

Inwestycje obejmowały wykonanie robót górniczych, budowę drogi dojazdowej, magazynów i wstępnej kruszalni¹⁴.

W 1965 r. podjęto decyzję o rozbudowie oddziału pigmentów nieorganicznych w Złotym Stoku. Była to inwestycja długofalowa. Po opracowaniu projektu wstępnego i projektów roboczo-technicznych planowano przystąpić do budowy oddziału w 1968 r. a na 1970 r. przewidywano rozruch technologiczny¹⁵. Dopiero jednak w 1973 r. przystąpiono na szerszą skalę do wykonania tego zadania. Przez cały czas Zakład wdrażał udoskonalenia w produkcji tego towaru, a przede wszystkim żółcieni cynkowej, której produkcja poprawiała się pod względem ilości i jakości. Opracowano także nową technologię wytwarzania żółcieni chromowej. Zakład wiązał z tym duże nadzieje. Inwestycję tą zacydowano i miał skreślić z planu ze względu na ogólnokrajowe ograniczenia /1970 r./ oraz duże koszty tego przedsięwzięcia.

W 1973 r. przystąpiono do wykonania zadania inwestycyjnego pt. "Intensyfikacja produkcji pigmentów nieorganicznych", okres realizacji przewidywano od 1.VII.1973 r. do 30.III.1975 r. Efektem miało być wytworzenie 6.300 t/r. Środki przewidziane wynosiły 63 mln. zł. Produkcja ta miała charakter antyimportowy. Ponadto rozwój produkcji stanowił dalszy krok w kierunku postępu specjalizacji i koncentracji wytwarzania. Oddział ten, wraz z częścią socjalną, oddano w 1975 r.

Największe perspektywy rozwojowe posiadał oddział mini ołowianej. Towar ten cieszył się dużym popytem na rynku.

Zakład wytwarzał jej ok. 2000 t/r. Od 1970 r. planowano intensyfikować produkcję. W 1972 r. zainstalowano nowy piec. Miało to duże znaczenie ze względu na lokalizację produkcji farb miniowych w 1974 r. w Złotym Stoku, dla których minia była podstawowym surowcem. Pracycażyło się to do zmniejszenia kosztów transportowych, skoncentrowania problematyki technologicznej w jednym zakładzie, przy równoczesnym uproszczeniu profilu produkcyjnego u dotychczasowego producenta - Wroclawskiej Fabryki Farb i Lakierów. Zakończenia realizacji oczekiwano 30.XII.1975 r.

Trudności kooperacyjne spowodowały opóźnienia tej inwestycji¹⁶.

W latach 1973-1975 uruchomiono także produkcję wypełniaczy kredowych, które służyły dla potrzeb wytwarzania farb i lakierów, precyzyjną tworzyw sztucznych, oraz przemysłu gumowego. Sądzone, że produkcja 40 tys.t/r rozwiąże poważny problem zaopatrzenia wymienionych działów przemysłowych. Skoncentrowanie wytwarzania w Słotym Stosu stwarzało korzystne warunki współpracy pomiędzy odbiorcami a dostawcą.

Podjęto produkcję na oddziale maszki fylitowe. Przewidywano, że ulegnie on likwidacji w związku z przejściem przemysłu azotowego na łono neopiku do środków ochrony roślin. Liczono że okres realizacji potrwa od 1.II.1973 do 31.I.1975 r.

W ramach postępu technicznego sintensyfikowano produkcję miedzi ołowianej osiągając 3150 t/r. Opracowano w skali technicznej możliwość obniżenia wskaźnika zużycia surowców stosowanych przy produkcji zmniejszając jednocześnie uciążliwość ścieków z tego oddziału. Poprawiono także jakość koncentratów barytowych oraz odcieni cynkowej. Wprowadzono do produkcji nowy asortyment odcieni chromowej, odpornej na światło. Efekty ekonomiczne tych poczynań były jednak znikome¹⁷.

Tabela 2. Nakłady inwestycyjne w latach 1956-1975
/w tysiącach złotych/

Rok	Nakłady
1956	3.791
1957	4.130
1958	4.040
1959	4.991
1960	3.195
1961	16.291
1962	8.378
1963	10.700
1964	4.177
1965	4.000
1966	17.717
1967	6.728
1968	4.209
1969	3.656
1970	7.933

Rok	Mazkiady
1971	4.599
1972	10.436
1973	25.933
1974	32.107
1975	79.646

Zródło: AR, DR, Bilanse z lat 1950-1975.

Ruch racjonalizatorski przyczynia się do usprawnienia procesów produkcyjnych. Nawet najdrobniejsze udoskonalenia mogą przyczynić się do wzrostu wydajności pracy i tym samym wzrostu produkcji. Osiągnięcia racjonalizatorów przyczyniały się do sprawnego uruchomienia zakładu w 1945 r. i umożliwiły jego przyszły rozwój. Wg Dariusza Jachimowskiego było to możliwe dzięki doskonałej kadrze chemików a wykształceniem wyższym takich jak: Iwa Szajner, Zbigniew Rokossowski, Bolesław Maszowski, Iosław Słobodziński, oraz techników chemików m.in. Władysława Pierzchały, Stanisława Fuchsa i Teofila Makowskiego.

Dzięki ofiarności i pomysłom pracowników zakładu przetrwał kryzys związany z likwidacją produkcji pochodnych arsenu. Zaczął intensyfikować procesy wytwarzania pigmentów nieorganicznych minilokowej. Równocześnie zastosowanie projektów wynalazczych wpłynęło na obniżkę kosztów produkowanych przez zakład asortymentów i poprawę jakości.

Na początku okres powojennego aktywnym racjonalizatorem był Henryk Roś, który za zgłoszone projekty otrzymał z Urzędu Patentowego Świadcstwo o dokonaniu udoskonalenia technicznych.

Dopiero od 1954 r. ruch wynalazczy w zakładzie nabral szerszego zasięgu. Ogółem do 1970 r. zgłoszono 330 projektów. Były to pomysły inżynierów oraz techników i robotników

/tab.22/

Tabela 3. Ruch racjonalizatorski w latach
1954 - 1970

Nazwisko i imię	Liczba projektów	
	zgłoszonych	zrealizowa- nych
Gossler Kazimierz	24	21
Ciosek Władysław	21	17
Tichanowicz Jerzy	22	11
Caputa Stanisław	16	11
Samburski Stefan	12	11
Michałski Kazimierz	11	8
Pajęszkowski Jerzy	20	7
Wlinka Henryk	14	6
Jachimowski Dariusz	10	6
Woźniak Juliusz	11	5
Bania Stanisław	10	5
Rot Henryk	10	4

Źródło: AZ, SO, Biuletyn informacyjny dla
racjonalizatorów z 1970 r.

Zastosowanie projektów przynosiło zakładom wielomilionowe efekty ekonomiczne. Najcenniejsze z nich to: rekonstrukcja separatorów do odciągania pyłów, zgłoszony przez A.Kościełnego, J.Woźniaka, J.Tichanowicza i A.Kondussa. Dzięki zrealizowaniu tego projektu zakład uzyskał oszczędności rzędu 2.676.900 zł.

Poprawa jakości łożyci cynkowej normalnej, zgłoszony przez A.Króla, St.Banię, J.Włociarza. W pierwszym roku stosowania tego projektu oszczędności wyniosły 1.984.781 zł.

Zastąpienie glejty przy wytwarzaniu łożyci chromowej ołowiem metalicznym i ugerami z produkcji mini, zgłoszony m.in.przez J.Woźniaka i H.Rota. Efekt to 1.598.000 zł. oszczędności rocznie.

Zmiana systemu napełniania cementowagonów, pomysł J. Tichanowicza, M. Sierzy, H. Giosa i Wł. Gioska. Efekt ekonomiczny wyniósł 1.307.625 zł.

Intensyfikacja produkcji żółcieni zasadowej, którego twórcami byli St. Bania, D. Jachimowski, A. Kondusz. Oszczędności wynosiły 1.227.606 zł. w ciągu roku.

Mimo tych osiągnięć nakład oczekiwał racjonalizatorstwa w dziedzinie mechanizacji prac związanych z transportem, rozładunkiem, załadunkiem i magazynowaniem. Sziały te należały do najmniej sprawnych w zakładzie, bardzo pracochłonnych i wymagających znacznego wysiłku fizycznego. Prace wykonywano najczęściej bez pomocy najprostszymi urządzeniami mechanicznymi, takimi jak podnośniki, wózki ręczne, motorowe. Warunki w jakich pracowano, duże zapylenie powietrza, zła wentylacja, prace na powietrzu należały do bardzo ciężkich ¹⁸.

3. Asortyment oraz wielkość produkcji.

W latach 1945-1946 produkowano minię ołowianą do szkła i farb, arsenik sublimowany, farby różnego rodzaju głojtę ołowianą i arsenian wapnia¹⁹. Pierwsze dane dotyczące wielkości produkcji pochodzą z 1947 r., który rozpoczął plan 3-letni. Podstawową produkcję stanowił arsenik sublimowany i inne związki arsenu, złota oraz związki ołowiu i farby suche. Jak można zorientować się z tabel /4,5,7,8,13/ tylko farby wyprodukowano więcej niż przewidywał plan. Ponadplanowo wytworzono też 14,6 t arsenu metalicznego.

W związku z wyczerpywaniem się złóż rudy arsenowej w kopalni rozpoczęły się trudności zakładu. Znacznie obniżył się procentowy udział arsenu w rądku, z 5% do 2,5-3%²⁰. Zwiększyło to koszty własne produkcji.

Również brak surowców powodował przestoje w innych działach. Brak ołowiu w kwietniu i maju 1947 r. spowodował przerwanie w tych miesiącach produkcji mini i głojtę. W oddziale farb braki pigmentów /tęże importowany/ spowodowały ograniczenie asortymentu do błękitu i mini żelazowej.

Głównie z powodu niezwykle śnieżnej i ciężkiej zimy na przełomie 1946 /1947 r. /zakład położony jest na terenie podgórnym, oraz braku wody w lecie na skutek suszy, zakład nie wykonał planu w 1947 r. Codziennymi trudnościami były kłopoty z brakiem części zamkowych. Zakład jednak szybko osiągnął normalny rytm produkcyjny. Rok ten został uznany za "złoty", gdyż wytworzono w nim setny kilogram tego kruszcu²¹.

Drugi rok planu 3-letniego był jeszcze pomyślniejszy. Wprowadził nadal zasadniczą trudnością było wyczerpywanie się złóż rudy, to poszukiwania dały przynajmniej częściowo pozytywne wyniki. W IV kwartale produkcji arsenianu znacznie się podniosła, chociaż były to niewielkie złóża i nie rozwiązywały sprawy na dłuższy okres. Sprawa znalezienia rocznych złóż rudonośnych była więc nadal zagadnieniem podstawowym dla przyszłości zakładu. Retrowano się eksploatacją szlamu o zawartości 2,3 % As, z ponienieckich stawów osadowych.

Z tego surowca zastępczego wykonano ok. 15% całej rocznej produkcji arseniku i złota.²²

Największe osiągnięcia przedsiębiorstwo miało w produkcji farb suchych. W 1948 r. plan wykonano w 178,3 % /tab.4/. Asortyment farb był następujący: błękit mineralny, żółcień cynkowa, żółcień dekoracyjna, żółcień chromowa, żółcień ściana, ochra złota, ochra szaro-błękitna. Było to możliwe dzięki wprowadzeniu do produkcji pigmentów: chromowego i błękitu perystalnego. Pozwoliło to w znacznym stopniu uniezależnić zakład od importu. Oszczędności dewizowe i lepsze zaopatrzenie materiałowe zapewniły ciągłość wytwarzania farb suchych. Gama ich była dzięki temu bardziej urozmaicona i bogatsza niż w 1947 r. Zwiększyła się także ich ilość /tab.4/.

Plan 3-letni postawił zakładowi zadanie wykonania zamierzeń produkcyjnych przy znaczących inwestycjach. Realizacja poszczególnych planów rocznych napotykała więc na poważne trudności. Zakład posiadał stare urządzenia przemysłowe, przeważnie polskie. Źłóża rudy arsenowej, podstawowo, o surowca, wyczerpywały się. Urządzenia nie posiadające części zamiennych powodowały przestoje różnych odcinków produkcji. Udzielenie przedsiębiorstwu kredytów umożliwiło w 1947 r. wykonanie planu w 73,7 %, 1948 w 65,9 %, a 1949 w 84,6 %. Tylko oddział farb wykonywał w całości²³.

W okresie planu 6-letniego przewidywano rozbudowę kopalni. W tym celu zaczęto prowadzić roboty geologiczno-poszukiwawcze. Miało to przyczynić się do wzrostu wydobycia rudy do ok. 36 tys.t rocznie, począwszy od 1953 r.²⁴.

W 1950 r. wykonano plan produkcji w 111,2 %. Mniej niż przewidywał plan wytworzone arseniku sublimowanego, a arsenu metalicznego wyprodukowano tylko 10 t, zaledwie 15,2 % planowanej ilości. Trudno wyjaśnić tak dużą różnicę pomiędzy planem, a jego wykonaniem.

Produkcja arsenu metalicznego do roku 1953, gdy nastąpiła jej stabilizacja, wykazywała znaczne wahania /tab.7/. Wynikały one, prawdopodobnie z trudności technologicznych.

W 1950 r. uruchomiono elektrownię, wytwarzającą energię dla własnych potrzeb oraz na sbył. Energia elektryczna stała się nowym produktem zakładu, ale nie przynosiła zysku. W tym też roku wyprodukowano 250% planowanej ilości farb suchych. Nie uwzględniono ich już w planie na rok następny z powodu reorganizacji zakładu oraz trudności ze sbytem²⁵.

W planie na rok 1953 znalazły się następujące produkty: arsenik sublimowany, arsen metaliczny, złoto, miedź ołowiana, fluoryt, ruda arsenowa, koncentrat arsenowy, energia elektryczna. Do wytwarzanych wcześniej towarów przybyły: arsen metaliczny i fluoryt. W II połowie 1953 r. uruchomiono linię arsenu metalicznego, w celu zaspokojenia potrzeb krajowych. Zakład nie wykonał jednak planu /tab.7/, gdyż jednostka nadgrędna w Gliwicach nakazała przerwanie produkcji. Ze względu na trudności technologiczne spadła produkcja złota /tab.5/, która była rentowna. Kopalnia należała do przedsiębiorstw deficytowych. W sprawozdaniu z 1953 r. stwierdzono: "Oddział kopalnia dzięki wielkiemu poświęceniu wykonał do dnia 22-go IX.1953 r. zadania 4-ech lat planu 6-letniego, zaś do dnia 26.XI. wykonał plan 4-go roku tego planu. Obok tych osiągnięć kopalnia ma również poważne trudności geologiczno-górnictwa tj. trudności w racjonalnym wykorzystaniu złóż rudy. Przejawia się to w konieczności prowadzenia robót górniczych w warunkach już kilkakrotnie eksploatowanych. System ten pobiera duże ilości materiałów co powoduje niekorzystne kształtowanie się kosztów własnych²⁶. W takiej sytuacji wykonywanie planu pociągało za sobą wzrost kosztów produkcji i pogłębiało przedsiębiorstwo w deficycie. Świadczą o tym dane z 1953 r. dotyczące rentowności produkcji. Deficytowe były towary:

- arsenik sublimowany	- 5.665.571 zł.
- miedź ołowiana	- 1.112.708 zł.
- złoto	- 946.488 zł.
- arsen metaliczny	- 209.830 zł.

- arsenian wapnia - 149.066 zł.
  - energia elektryczna - 454.093 zł.
- Rochnód natomiast przynosiła produkcja:
- ksantogenianu sodu - 6.633 zł.
  - sieleni paryskiej - 82.324 zł.

Razem straty wyniosły 2.448.889 zł, a zysk 88.957 zł²⁷. Wytwarzanie związków arsenopochodnych było więc nieopłacalne. Mimo tego utrzymywano niesamodzieloną produkcję asortymentową. Po licznych kłopotach w 1954 r. produkcja złota, osiągnęła 100 % wykonania planu, a od 1955 r. nawet go przekroczyła /tab.5/. Podobnie było z wytwarzaniem arsenu metalicznego /tab.7/. Zakładano produkcję 40 t tego tokaru rocznie, co miało pokryć zapotrzebowanie krajowe. Eksportu nie planowano. Granicę tą przekraczano gdyż powstała możliwość eksportu tego produktu²⁸. Był on używany do utwardzania nieżelaza i ołowiu.

W latach 1957-1970 produkowano w zakładzie ksantogenian sodu, który był wykorzystywany do wzbogacania rudy, a także sprzedawany. Z uwagi jednak na okresowe zapotrzebowanie oraz braku zamówień na dalsze lata, w 1959 r. wyprodukowano tylko 3 t.bv w 1960 r. zaprzestano wytwarzania.

Koniec lat 50-tych to okres przejściowy. W pracy zakładu napotymano na coraz większe trudności. Świadczą o tym zestawienie strat i zysków produkcji arsenopochodnych. Planowane straty w produkcji arseniku w 1959 r. wyniosły 10.282.765 zł. Produkcja złota przyniosła zysk 648.500 zł. Ponieważ wytwarzanie złota było ściśle związane z produkcją arseniku, należało odbierać łącznie koszty produkcji. Wyniosły one 30.385.985 zł. natomiast wartość produkcji w cenach obrotu osiągnęła 20.751.700 zł. Planowana strata zamknęła się kwotą 9.634.285 zł.

W eksporcie arsenik sublimowany był także nieopłacalny. Koszt wytworzenia 1 tony wynosił 350 zł a uzyskiwana za niego cena 82 zł. Powodem tego było odchodzenie od arsenianu jako środka owadobójczego, na rzecz innych chemikaliów.

Powziętu więc decyzję o zmianie profilu produkcyjnego zakładu.

Zamknięto kopalnię arsenu. Podstawą prawną stała się Uchwała Kolegium z dnia 30.IV.1959 r. W oparciu o nią opracowano założenia inwestycyjne, w których opracowano profil produkcyjny. Przewidywano następujący asortyment;

- minia ołowiana, pigmenty nieorganiczne
- cyjanki metali ciężkich,
- koncentrat barytowy,
- baryt mielony,
- grysy, klince drogowe,
- odczynniki arsenopochodne,
- ksantogenian sodu,
- farby arsenopochodne,
- ultramaryna

Podkreślono, że nowy profil produkcyjny powinien zabezpieczyć zatrudnienie załogi oraz wykorzystanie urządzeń po zlikwidowaniu nierentownej produkcji⁵⁰.

Nie podjęto wytwarzania cyjanków, ultramaryny i farb arsenopochodnych. Do 1965 r. kontynuowano natomiast produkcję arsenopochodnych; kwasu arsenowego technicznego, arsenu metalicznego i odczynników z zapasów własnych lub z arszeniku importowanego. W 1965 r. zaprzestano całkowicie produkcji arsenopochodnych, z powodu nieopłacalności eksportu i niskich zamówień krajowych.

Od tego momentu dominowały produkcje:

- nośnika do pylistych środków ochrony roślin,
- koncentratu barytowego,
- minii ołowianej i syrypinolu.

Od czasu do czasu podejmowano jeszcze na krótko produkcję innych towarów. Były to m.in. grysy i klince kaolenne, wydobywane w Złotym Jarze. Cały obszar wyznaczony pod eksploatację, w wielkości 2,51 ha, leżał w granicach dawnej kopalni arsenu. Przedmiotem wydobywania był kryształiczny żupek lyszczykowy. Do jego przerobu, transportu wykorzystywano urządzenia dawnej kopalni. W 1964 r. produkcji zaprzestano.

W 1961 r. rozpoczęto produkcję mączki tyłitowej. Planowano wytworzenie 2000 t. Plan wykonano zaledwie w 19,2 % /tab.10/, gdyż oddział nośników oddano dopiero w grudniu tego roku. Wybudowana hala produkcyjna nie posiadała zaplecza, brakowało składowiska na surowiec i gotowy produkt. Spiętrzone hałdy żupka leżały tuż przy bocznicy, tarasując tory. Gotowy nośnik pakowany w worki papierowe magazynowany był na otwartej przestrzeni, co powodowało duże straty /deszcz/. Brak właściwych warunków pracy wywoływał niezadowolenie załogi oraz poważne straty materiałne i małą wydajność produkcyjną³¹.

W następnych latach nastąpiła poprawa sytuacji. Plany ilościowe były już wykonywane /tab.10/ z gorzej było z jakością nośnika³². W połowie lat 60-tych produkcja przekroczyła 50 tys. t i chociaż zdolność wytwarzania zakładu wynosiła 60 tys.t. zaczęły występować trudności ze zbytem tego towaru. Spowodowało to dość znaczne obniżenie produkcji /tab.10/. Na oddziale przemysłowni podjęto więc dodatkowo produkcję mączki fosfanytowej.

Do podstawowych asortymentów wytwarzanych przez zakład należały też, koncentraty barytowe i baryt mielony. Koncentrat barytowy występuje w postaci grudek, używany jest do produkcji litopanu. Natomiast baryt mielony to biały proszek stosowany przy wytwarzaniu związków baru, jako domieszka do farb i lakierów, wypełniacz do gumy, a także do produkcji szkła i używany w przemyśle naftowym³³. Produkcję rozpoczęto już w 1959 r. ale dopiero od 1962 r. zaznaczył się stały jej wzrost /tab.9/.

Wśród towarów wytwarzanych przez zakład do wyjątku należy minia ołowiana, gdyż produkowana ją nieprzerwanie w latach 1945 - 1975 /tab.13/. Początkowo wraz z minią wytwarzano glejtkę ołowianą. Minia ołowiana to ciężki, pomarańczowy proszek stosowany do farb ochropodobnych, a także w produkcji szkła ołowianego, kafli, porcelany, kół itp. W latach 60-tych produkcja minii ustabilizowała się na poziomie 2000 t. Dopiero od 1972 r. nastąpił dalszy jej wzrost o blisko 1000 t /tab.13/.

Ważną pozycję w asortymencie produkowanym w latach 1965 - 1975 zajmował syrypinol, środek pianotwórczy używany do wzbogacania procesu flotacji. Zakład miał spore trudności z uzyskaniem planowanej produkcji tego towaru /tab.11/. Wynikały one z nierytualności podstawiania cystern pod załadunek syrypinolu oraz zaburzeń w dostawach surowców; kwasu fosforowego i importowanego kwasu mlekowego³⁴.

Dla potrzeb branży farb i lakierów wprowadzono w 1973 r. produkcję wypełniaczy kredytowych, która obok pigmentów nieorganicznych i mini ołowianej stanowiła produkcję podstawową do 1975 r.

Dokładniej asortymenty wytwarzane w zakładzie w latach 1945 - 1975 przedstawia załącznik 3.

Podsumowując, należy stwierdzić, że zakład w Słotym Stoku w latach 1945 - 1975 wytwarzał bardzo urozmaicony asortyment towarów. Do początku lat 70-tych przeważały produkty powstające na drodze przerobu kopalin. Przede wszystkim rudy arsenowej, fluorytu, barytu i łupka fylitowego. W 1955 r. /diagram/ w strukturze ilościowej produkcji dominował fluoryt wydobywany w Stroniu Śląskim. Natomiast wartość jego była niska /4% ogólnej produkcji w 1955 r./ Wysokie ceny zakład uzyskiwał /1955 r./ za sprzedaż arseniku sublimowanego. Jego produkcja stanowiła ponad 52 % całkowitej wartości wytwarzanych przez przedsiębiorstwo asortymentów. Gorzej przedstawiała się sytuacja produkowanego złota. Ponieważ od 1950 r., gdy nastąpiła wymiana pieniędzy w PRL raptownie spadła cena 1 kg tego metalu. Płacono wówczas 4,5 tys.zł., co zupełnie nie odpowiadało kosztom wytwarzania. Stąd wynikał znikomy procentowy udział złota w wartości produkcji³⁵.

Od 1962 r. w asortymencie dominowały nośniki i koncentraty barytowe. W 1966 r. stanowiły one 95 % całkowitej masy wytwarzanych towarów. W latach 70-tych produkcja mączki fylitowej znacznie się obniżyła /tab.10/. Zakład podjął produkcję nowych asortymentów /mączka fosforytowa, wypełniacze kredowe/. Wzrosła ilość wytwarzanych pigmentów nieorganicznych i mini ołowianej.

Tabela 4. Produkcja farb suchych w latach
1947 - 1950

Rok	Plan /t/	Wykonanie /t/	%
1947	420	517	123,0
1948	360	645,5	179,3
1949	1000	1112,8	111,2
1950	1249,6	3124,1	250,0

Źródło: AZ, DR, Bilanse z lat 1947-1950.

Tabela 5. Produkcja szkła w latach
1947-1961

Rok	Plan /kg/	Wykonanie /kg/	%
1947	32,5	20,2	65,1
1948	23	22,9	99,5
1949	27	16,0	59,2
1950	18	19,8	110,2
1951	20	19,1	95,8
1952	23	14,6	63,6
1953	25	13,0	60,1
1954	23	29,6	128,6
1955	27	28,5	105,8
1956	27	27,1	100,1
1957	27	26,8	99,6
1958	26	27,3	105,1
1959	25	28,1	112,6
1960	20	20,8	104,2
1961	3,6	7,8	215,1

Źródło: AZ, DR, Bilanse z lat 1947-1961

Tabela 6. Produkcja odczynników
chemicznych arsenopochodnych
w latach 1958 - 1965

Rok	Plan /kg/	Wykonanie /kg/	%
1958		941,7	
1959	3475	5566,2	160,2
1960		3662	
1961		3220,4	
1962	800	1512,8	189,1
1963	800	1759,4	219,9
1964	2000	1750,6	87,5
1965	1500	1546	103,0

Źródło: AZ, DR, Bilanse z lat 1958-1961, GZ,
Analizy ekonomiczne z lat 1962-1965

Tabela 7. Produkcja arsenu metalicznego
w latach 1947-1965

Rok	Plan /kg/	Wykonanie /kg/	%
1947		14,0	
1949		89,2	
1950	69	10,6	15,2
1951	47,9	29,8	62,2
1954	96	31,5	32,8
1955	72	35,9	49,8
1956	68	68,7	101,0
1957	50	52,6	105,2
1958	50	56,6	113,0
1959	42	45	107,1
1960	20	75,1	375,5
1961	60	69,2	115,3
1962	64	71,4	111,6
1963	50	75,4	150,8
1964	60	94,3	157,2
1965		14,8	

Źródło: AZ, DR, Bilanse z lat 1947-1961,
GZ, Analizy ekonomiczne z lat
1962-1965

Tabela 8. Produkcja arsenitu sublimowanego
w latach 1947 - 1961

Rok	Plan /t/	Wykonanie /t/	%
1947	1310	828,8	63,2
1948	900	920,9	102,3
1949	1100	633,6	57,6
1950	1020	931,3	91,3
1951	904	914,2	101,1
1952	1045	1077	103,0
1953	1166,6	1190	102,0
1954	1200	1336,3	111,4
1955	1500	1396,7	107,3
1956	1375	1435,6	104,4
1957	1320	1258,5	102,2
1958	1230	1258,5	102,2
1959	1235,5	1242,8	100,6
1960	1000	890,1	89,0
1961	17	6,3	37,0

Źródło: AR, DR, Bilanse z lat 1947-1961.

Tabela 9. Produkcja barytu mielonego
i wznogocznego w latach
1959 - 1975

Rok	Plan /t/	Wykonanie /t/	%
1959	2000	563	28,2
1960	7000	6984,8	99,7
1961	4000	7506	187,7
1962	11450	15995	139,2
1963	15343	16215	105,7
1964	15204	17966	118,2
1965	15000	17673	117,8
1966	17500	18457	105,4
1967	16559	19224	103,3
1968	19055	19101	100,2
1969	19070	19510	102,3
1970	19900	20130	101,1
1971	17000	17795	104,6
1972	15972	21111	103,7
1973	21500	26175	121,7
1974		27929	
1975		28455	

Źródło: AR, DR, Bilanse z lat 1947-1961,
Analizy ekonomiczne z lat
1962-1975

Tabela 10. Produkcja nośników do pylistych środków ochrony roślin w latach 1961 - 1975

Rok	Plan /t/	Wykonanie /t/	%
1961	2000	384,4	19,2
1962	27000	24008	88,6
1963	40000	40000	100,0
1964	46000	47760	103,8
1965	48000	50940	106,1
1966	49000	50401	102,6
1967	48500	49620	102,3
1968	19500	23018	121,5
1969	35000	35552	101,5
1970	30185	30040	99,6
1971	26000	27832	107,0
1972	25000	26750	115,0
1973	15000	25736	169,2
1974		32313	
1975		32322	

Źródło: AZ, DR, Bilanse z lat 1947-1961, GF Analityz ekonomiczno z lat 1962-1975

Tabela 11. Produkcja cynpinolu w latach 1965 - 1974

Rok	Plan /t/	Wykonanie /t/	%
1965		191,4	
1966	610	615,4	101,4
1967	660	697	105,6
1968	550	489	88,9
1969	700	684	97,7
1970	700	659	94,1
1971	700	622	88,8
1972		569	
1973	700	601,7	85,9
1974		602	

Źródło: AZ, GF, Analityz ekonomiczno z lat 1965 - 1975

Tablica 12. Produkcja pigmentów nieorganicznych w latach 1947-1975

Rok	Plan /57	Wykonanie /57	%
1947	506	222	60,0
1948		96	
1949	40	55,4	238,5
1957	50	49,1	98,2
1958	72,9	103	142,0
1959	111,9	134	120,0
1960	230	278	120,0
1961	330	443,6	113,1
1962	369	419	107,7
1963	365	607	163,7
1964	362	559	99,3
1965	515	603	117,0
1966	792	740	93,4
1967	720	705	102,7
1968	1130	1136	100,5
1969	1130	1135	100,4
1970	1220	1225	100,4
1971	1260	1265	100,3
1972		1285	
1973		1360	
1974		1777	
1975		2067	

Zródło: AZ, DR, Bilanse z lat 1947-1961, GF, Analizy ekonomiczne z lat 1962-1975.

Tablica 13. Produkcja miedzi ołowianej w latach 1947-1975

Rok	Plan /57	Wykonanie /57	%
1947	1290	1067	82,7
1948	1126	1064	94,4
1949	1400	1409	100,5
1950	1351	1431	106,0
1951	1500	1476	101,0
1952	1430	1476	101,0
1953	1485	1534	103,3
1954	1340	1460	109,0
1955	1965	1943	98,0
1956	1900	1999	105,0
1957	1950	1993	102,2
1958	1930	1996,9	102,4
1959	1930	2140,2	109,0
1960	1930	2044	104,0
1961	2000	2067,0	103,0
1962	1974	2067	104,7
1963	2000	2007	100,0
1964	2100	2108	100,4
1965	2105	2114,2	100,7
1966	2104	2119,1	100,7
1967	2150	2111	100,3
1968	2150	2155	100,2
1969	2150	2153	100,1
1970	2150	2164	99,8
1971	2350	2361	100,1
1972	3150	3268	103,7
1973	3270	3430	104,9
1974		3712	
1975		3948	

Zródło: AZ, DR, Bilanse z lat 1947-1961, GF, Analizy ekonomiczne z lat 1962-1975.

4. Jakość produkcji.

Przewodnikiem jakości produkcji w zakładzie zajmował się powstały w 1950 r. dział kontroli technicznej. Początkowo przeprowadzał on analizę rudy arsenu i koncentratu gotowych towarów. Najważniejszą rzeczą było utrzymanie wysokiego procentu As w ruzie, a ołowiu w minii³⁶.

Odbiorcy nie zgłaszali reklamacji jakościowych. Było to możliwe, dzięki należytą pracy oddziału przerobni mechanicznej, na którym wzbogacano rudę, ponosząc w niej zawartość As. W latach 1964-1963 odbiorcy często sygnalizowali złą jakość poszczególnych partii ruznika. Dotyczyło to szczególnie uzianienia i zamieszczczenia. Spowodowane było rozruchem produkcji i nie w pełni opanowanym procesem technologicznym. Również fatalnymi warunkami magazynowania /na wolnym powietrzu/. Od 1963 r. jakość ruznika nie budziła już zastrzeżeń. Zakład w Złotyńcu był jedynym w Polsce producentem mączki fylitowej i w związku z tym nie mógł porównać swojego towaru z innymi. Przedsiębiorstwo nie podejmowało się kłopotów w celu poprawy jego jakości.

Niska zawartość $BaSO_4$ - 83 %, zamiast minimum 90% w koncentratkach barytowych powodowała reklamacje odbiorców. W 1965 r. wycofano ze sprzedaży 59 t tego towaru. Po całkowitym opanowaniu procesu technologicznego, niska jakość występowała sporadycznie.

Do najczęściej budzących zastrzeżenia cech pigmentów nieorganicznych należała: barwa, uziarnienie, słaba siła krycia duża wilgotność. Najmniej zgłoszeń dotyczyło żółcieni cynkowej. Towar ten musiał być wysokiej jakości, ponieważ go eksportowano. Gorszej było z pozostałymi rodzajami pigmentów. W 1964 r. wycofano ze sprzedaży 55 t zasadowo o siarczaniu ołowiu, z powodu szarej barwy niezgodnej z normą. W latach 1964-1965 zgłoszono 12 reklamacji dotyczących żółcieni chromowej. Miała ona słabszą siłę krycia i różne odcienie³⁷.

Wysokiej klasy towarem była minia ołowiana. W latach 1961-1965 odbiorcy pod jej adresem nie zgłaszali reklamacji, a udział 1 gatunku w ogólnej produkcji stale wzrastał. W 1965 r. wyniósł 29,5 %. Produkowana minia pod względem parametrów odpowiadała standardom światowym. zasadniczy wpływ na jakość minii, poza przestrzeganiem reguł technologicznego, miały gatunki użyte do jej produkcji ołowia.

Pod koniec lat 60-tych zakład posiadał prawo do oznaczenia znakami Q i 1 minii ołowianej oraz 1 żółcieni cynkowej. Przewidywano że w 1971 r. po opracowaniu nowych technologii, również żółcieni chromowa oraz zasadowy dwunastosek ołowiu uzyskają znaki jakości.

W 1967 r. zgłoszono 3 reklamacji; w 1968 - 5 i 1969 - 2. Dotyczyły one przede wszystkim barytów i cynpinolu. W latach 1970 - 1975 nadal najwyższej jakości była minia ołowiana i żółcien cynkowa. Asortyment produkcji ze znakami jakości przedstawia tabela.

Tabela 14.

Procentowy udział w danym asortymencie produkcji ze znakami jakości /1970 - 1973/

Asortyment	1970	1971	1972	1973
Minia ołowiana	75,5	77,7	51,2	64,2
w tym ze znakami Q	45,6	41,9	8,5	14,6
-----	-----	-----	-----	-----
Żółcien cynkowa normalna	70,4	63,0	96,6	87,2
-----	-----	-----	-----	-----
Żółcien cynkowa zasadowa	70,4	90,0	92,5	77,5

Zródło: AZ, PZ, Sprawozdania dla GUS 1970 - 1973.

Obniżenie się produkcji ze znakami Q wynikało z trudności technologicznych jakie powstały na oddziale minii ołowianej w 1972 r.

w tym czasie instalowano tam nowe urządzenia do produkcji, co powodowało liczne uszkodzenia w pracy tego oddziału.

Zakład nie posiadał własnego laboratorium badawczego, a jedynie niewielkie laboratorium technologiczne. Towary produkowane przez przedsiębiorstwo, dotyczyło to szczególnie pigmentów, były wytwarzane przez starzejących robotników. Dlatego zakład w latach 70-tych postulował zintensyfikowanie prac badawczych prowadzących do wyrobienia nowych metod ich produkcji oraz podniesienia jakości.

F. Zaspokojenie w surowce i materiały. Transport szlakowy.

W pierwszych latach powojennych zakład był dobrze zaspokojony w surowce. Okresowe trudności szybko eliminowała Centrala Zaspokojenia Przemysłu Chemicznego. Natomiast brak było części zamiennych do maszyn, co powodowało liczne przestoje³⁰.

Ruda wydobywana w kopalni oraz salamy ze złóż starociły państwowe surowce dla oddziału przeróbki mechanicznej. Przewożono je kolejką wąskotorową. Wszystkie pozostałe materiały pomocnicze dostarczane były kolejką normalnotorową. Liczne zaspokojowanie w surowce i materiały do produkcji przedstawia tabela.

Żelazo którego produkowano minię, transportowany był do zakładu kolejką z Zakładów Hutniczych w Szopienicach. Paliwo otrzymywane z Centrali Zwyku Przemysłu Węglowego.

Ze względu na górzysty teren Złotego Stoku i znaczną odległość od centralnych ośrodków obrotu materiałami pomocniczymi, wykazano była współpraca z państwowym tartakiem o celu dostaw drewna kopalnianego.

Drewno magazynowano częściowo w składach kopalni lub na placu tartaku zakładowego. Materiał wybuchowy przechowywany w specjalnym składzie w kopalni. Przewidywano również budowę nowego magazynu. Materiały techniczne, części zamienne, silniki i osieć osłonowa itp. znajdowały się w magazynie technicznym. Połączony on był ze wszystkimi oddziałami teren wąskotorowej kolejki elektrycznej. Surowce i bezpośrednio materiały pomocnicze gromadzone były w magazynach znajdujących się obok oddziałów produkcyjnych. Wyroby gotowe - arsenik sublimowany, minię w magazynach przy oddziałach, bądź w magazynie wyrobów gotowych - arsenian wapnia. Węgiel szlakowany był na placach przy torach kolei normalnotorowej. Dla usprawnienia planowano wybudowanie zasobników, które ułatwiłyby magazynowanie, obliczanie zapasów i wydawanie.

Tabela 15. Poczne zapotrzebowanie na surowce i materiały
/1951 r./

Oddziały surowców i materiałów	Materiały i surowce	Ilość
Kopalnia	Drewno kopalniane	1.800 m ³
	Materiał wybuchowy	9.000 kg
	Karbid	17.000 kg
Oddział przeróbki mechanicznej	Kwas siarkowy	200 t (?)
	Odlewy	.
	Dwusiarczek węgla	20 t
	Fuzie	26 t
	Sole kaustyczne	15 t
Huta	Olej flotacyjny	15 t
	Koks	1.660 t
	Opakowania	5.000 szt
Oddział ołowiu	Ołów	1.500 t
	Opakowania	5.800 szt
	Węgiel	.
	Tkaniny filtracyjne	360 mb
Oddział złota	Wapno calcenowane	57 t
	Kwas solny 100%	50 t
	Tkanina filtracyjna	360 mb
	Węgiel	.
Oddział arsenianu wapnia	Wapno calcenowane	210 t
	Wapno pelone	98 t
	Opakowania	2.000 szt
Elektrownia	Węgiel	11.200 t
Dział Socjalny	Węgiel - deputat	4.800 t

Źródło: AZ, S.H. Projekt wstępny rozbudowy Przemysłu Arseno-
wego w Złotym Stoku 1951 r.

Zakład posiadał 4 elektrownie. Dwa obsługiwaly kopalnię, pozostałe transportowały materiały na terenie oddziałów. Kolejka elektryczna posiadała 50 koleb i 5 platform. Było to za mało dla potrzeb zakładu. Drogi kołowe były mniej dogodne, ale ze względu na bliskosć dworca, bezpiecznie normalnotorowych, oraz kolejki elektrycznej, ruch kołowy był bardzo ograniczony. Zakład posiadał dwa samochody ciężarowe i jeden osobowy /1953r./ Transport samochodowy był również niewystarczający, co stwarzało dołatkowe utrudnienia.

Dużą uwagę przywiązywano do termalności i jakości opracowywanych materiałów. Zdarzały się trudności z rytalnością otrzymania oleju. Skarżono się na jakość opon samochodowych, uszuł pyłoszczonnych, okularów pyłoszczonnych³⁰.

Wraz z uruchamianiem nowych linii, i z unowocześnianiem technologii, zmieniały się roczne plany zapotrzebienia materiałowo-technicznego⁴⁰.

Praca działu zapotrzebienia skoncentrowana była przede wszystkim na terminowych dostawach surowców i materiałów. Dostawcami były przeważnie rejonowe hurtownie. Na ich działalność zakład bardzo narzekał, ponieważ zarówno ilość jak i jakość zamawianych materiałów zależała od terminów uzgodnionych z dostawcami, które często niewydziły. Zamiast odbierać materiały w pobliskich hurtowniach, zakład zmuszony był niekiedy wysłać samochody bezpośrednio do przedsiębiorstw produkcyjnych, co zwiększało koszty zakupu⁴¹.

Wielkim utrudnieniem dla zakładu w 1961 roku był brak odrębnego magazynu na części oszyn, narzędzi i materiałów służących do kapitalnych remontów. Leżały one pod gołym niebem i niszczały. W planie inwestycyjnym przewidywano budowę nowego magazynu.

W początkach lat 60-tych zakład nie posiadał własnego taboza kolejowego, przewozy wykonywały PzP. Zakład borykał się z trudnościami ze i wyladunkowymi barytu /nowa produkcja/, ponieważ bocznica była za mała. Stan ten był szczególnie kłopotliwy przy większej ilości wagonów. W przyszłości, gdyby przeróbka barytu została zlokalizowana tylko w Złotym Stoku, przewidywano rozbudowę istniejącej bocznicy.

inwestycja ta miała przyspieszyć rotację wagonów i obniżyć koszt zaopatrzenia i sprzedaży⁴².

Tabor samocedowy służył dla potrzeb zaopatrzenia materiałowego oraz dowozu niektórych surowców i paliw stałych do oddziałów tam gdzie nie dochodziła trakcja szynowa transportu wewnątrz-zakładowego. Ogólnie przewozy transportem samocedowym odbywały się na odległość 220 km /średnio/ - materiały i 11 km - pracownicy. W 1962 r. samocedowy tabor zakładu składał się z 14 pojazdów ciężarowych. Większość samocedów była mocno wyeksploatowana i wymagała częstych napraw, co znacznie zwiększało koszty utrzymania. Przyczynił się do tego fatalny stan dróg, szczególnie w kopalni "Dewan" w Gornoitóman. Zaczęła kończyć się budowa drogi dojazdowej do kopalni. Ważną sprawą był także transport gotowych wyrobów do odbiorców. W 1968 r. zakład posiadał 77 wagonów-cystern do przewozu mączki tytanowej⁴³.

Wraz z rozwojem przedsiębiorstwa rosły potrzeby na wyroby hutnicze. Zakładnym rokiem pogarszały się ich dostawy. Zakład przeważnie musiał je odbierać własnym transportem z "Centrostalu". Zmarzały się również utrudnienia w dostawach rudy barytu z Boguszowa, a także materiałów budowlanych /cement, cegła/, co znacznie opóźniało rozbudowę nowych oddziałów produkcyjnych. Od dłuższego czasu odczuwano brak wagonów odkrytych pod załadunek kamienia do produkcji środków pylistych /stacja Głucholazy/. W sierpniu 1973 r. zamówiono np. 208 wagonów, a załadowano 95, we wrześniu 232 i 48, a w październiku 116 i 40. Zakład ostrzegał, że jeżeli sytuacja się nie poprawi to zostanie wstrzymana produkcja⁴⁴.

6. Zbyt towarów.

W pierwszych latach powojennych nadal spróbować przede wszystkim arseniku, minią ołowianą oraz farby suche. Próby te były wysocej jakości oraz arsenicznego asortymentu, jednak zdarzały się kłopoty ze zbytem.

1.I.1947 r. zakłady posiadały 1698 t zapasów wyrobów gotowych. Biura sprzedaży nie potrafiły ich upłynnić w ciągu tego roku. W roku następnym w magazynach nadal znajdowało się 1225 t towarów.

Wyroby przedsiębiorstwa przeprowadzają trzy biura handlowe; Biuro Sprzedaży Farb i Lakierów - farby suche i minia, Biuro Sprzedaży Nowej Sztucznych - Sztuczki odczynny rolin i Biuro Sprzedaży Produktów Nieorganicznych - arsenik sublimowany i arsen metaliczny. Kłopoty ze zbytem spowodowały zmniejszenie środków obrótowych, przeznaczonych dla zakładu, co ujemnie wpływało na jego rozwój⁴⁵.

Arsenik sublimowany w przeważającej części (80%) był przeznaczony na eksport. Zbyt jego był trudny. Sytuacja poprawiła się od połowy 1949 r. gdy kontrakty eksportowe były zawierane przez Centralę Eksportowo-Importową "Ciech"⁴⁶.

W 1947 r. wyeksportowano 677 t arsenianu, 450 t minii ołowianej, 14 t arsenu metalicznego i 180 t litopanu /z zapasów poniemieckich/. Sprzedaż towarów w latach 1945-1949 napotykała na duże trudności. Kp. w 1947 r. zbyt arsenianu wzrósł w sierpniu po 4-ty miesięcznej przerwie.

Zbyt bardzo dobrze rozwijał się w I półroczu 1948 r., zwłaszcza eksport arsenianu, który osiągnął 1137 t, w II półroczu nastąpiło zahamowanie i wytworzyły się zapasy w magazynie. Podobnie było z minią ołowianą i farbami suchymi. Przyczyn należy dopatrywać się w niestabilizowanej sytuacji gospodarczej po wojnie oraz w trudnościach transportowych⁴⁷.

Przedsiębiorstwo w Złoty Stoku było jedynym producentem w kraju arseniku, arsenu metalicznego i innych arsenopochodnych. W latach 50-tych zdolności produkcyjne zakładu przekraczały zapotrzebowanie na te towary.

Światowe ceny na arsenik znaczenie spadły pod koniec lat 50-tych. wiązało się to z odchodzeniem od niego jako środka owadobójczego. Do tej pory był on przeważnie wyekzportowany do strefy afro-azjatyckiej i Australii. Stwierdzono jednak, że owady uodporniły się na jego działanie, a ponadto okazał się również szkodliwy dla ludzi. Inną przyczyną było zgromadzenie dużych ilości zapasów arseniku w innych państwach. W Szwecji szacowano np. na 150 tys. t. aby upłynięcie zapasy Szwedzi sprzedawali 1 t za 63 \$, natomiast u nas kosztowało ona 94 \$. Sprzedaż poniżej tej ceny byłaby nieopłacalna⁴⁰. Ostatnia dostawa na rynek zagraniczny arseniku miała miejsce w 1959 r. i wyniosła 14 t.

Podobne sytuacja była w wypadku arsenu metalicznego. w 1959 r. zakłady mógł wyprodukować 90 t, a zapotrzebowanie odbiorców krajowych; Przemysł metalii i Maszynierii ze Łodzi, oraz Zakładów Długowych w Zopienicach wynosiło 46 t, a w następnym latach zmniejszyło się /tab.7/.

Tabela 16. Krajowe zapotrzebowanie na arsen metaliczny w latach 1959-1965

Rok	Tony
1959	46
1960	27
1961	32
1962	33
1963	36
1964	37
1965	37

Źródło: AZ, PZ, Sprawozdania dla GUS z lata 1959-1965

Po zamknięciu kopalni rudy arsenu, arsen metaliczny produkowano z arseniku importowanego, co znacznie podniosło koszty wytwarzania. Eksport również stał się nieopłacalny, ze względu na niskie ceny na rynkach światowych.

Przedsiębiorstwo w Złotym Stoku było również jedynym w Polsce producentem kwasu arsenowego technicznego. Odbiorcą był Zakład Baraników "Baruša" w Łgiersu, który złożył zamówienie na zakup 22 t rocznego tego towaru ale tylko do 1965 r. Eksportu z powodu niskich cen nie planowano⁴⁹.

Również możliwości produkcji oczyszczalnic chemicznych arsenopochodnych znacznie przewyższały zapotrzebowanie krajowe, które w latach 1960-1965 wynosiło o. 1,7 t rocznie.

W 1959 r. wyeksportowano 4 t towaru do Chin.

Inna sytuacja była ze sprzedażą minii słownej, za którą w 1959 r. złożono zamówienie na 7700 t. Odbiorcami jej było Ministerstwo Przemysłu Chemicznego, Budownictwa i Materiałów Budowlanych i Przemysłu Śląskiego. Zakład w Złotym Stoku był ciek Fabryki bieli cynkowej "Olcwa", jedynym producentem minii słownej w Polsce. Od początku lat 60-tych postulował, aby przyznano mu kredyty inwestycyjne na rozbudowę tego oddziału w celu zwiększenia produkcji, jednak natrafiono na trudności. Dopiero, gdy w 1978 r. zainstalowano drugi piec, produkcja znacznie wzrosła, co przyczyniło się do zwiększenia obrotu. Ze względu na duże zapotrzebowanie krajowe, w latach 50-tych i 60-tych, tylko niewielkie ilości minii eksportowano.

Wprowadzona okresowo produkcja klinów drogowych /1960-1964/ całkowicie pokrywała zapotrzebowanie złożone przez Wojewódzki Zarząd Dróg Publicznych we Wrocławiu.

Na początku lat 60-tych dużym popytem cieszyły się pigmenty nieorganiczne. Najlepiej rozchodziły się: żółcienie cynkowe /w 1957 r. wyeksportowano 45 t/ i żółcień chromowa⁵⁰.

Odbiorcami koncentratów barytowych były Zakłady Chemiczne w Żarowie i Tarnowskich Górach. Zamówienia roczne wynoszące 30 tys.t znacznie przewyższały możliwości produkcyjne zakładu. Istniała więc dogodna sytuacja dla zwiększenia produkcji i obrotu.

Na początku lat 60-tych były duże kłopoty ze sprzedażą nośnika, spowodowane trudnościami transportowymi /niarytmiczne podstawianie wagonów/, a także licznymi re-lamacjami odbiorców.

Brak odpowiednich wag w zakładzie przyczyniał się do powstania różnic pod względem ilości partii wysyłkowych noznika.

Od 1965 r. przedsiębiorstwo nie prowadziło sprzedaży eksportowej. Cała produkcja rozprowadzana była dla odbiorców krajowych wg zleceń Biura Zbytu Kopalnictwa Surowców Chemicznych - baryt i żółciel ores Przedsiębiorstwo Obrotu Farbami i Lakierami "Chemifarb" - mińsk ołowiana i pigmenty⁵¹. Z wytwarzanych wyrobów tylko mińsk i żółciel cynkowa reprezentowały poziom światowy pod względem jakości. Jednak całą produkcję przeznaczono na rynek krajowy, ze względu na duże zapotrzebowanie przewyższające możliwości wyrobów przedsiębiorstwa. Tylko w przypadku rozbudowy zaplecza technicznego, możliwe było zwiększenie produkcji i sprzedaży, również eksportowej.

Od połowy lat 60-tych maleł stan zapasów wyrobów, gotowych. Wartość ich w 1964 r. wynosiła 100 mln. zł., a w 1966 r. tylko 1,5 mln. zł. Świadczyło to o przeważnym obrocie towarami produkowanymi w tym okresie przez zakład.

W następnych latach przekraczało plany sprzedaży baryt i żółciel cynkowy jak: mączka tyłitowa, baryt wzbogacany i bielony, pigmenty nieorganiczne i mińsk ołowiana.

W 1970 r. wznowiono sprzedaż eksportową prowadzoną przez Centralę Importowo-Eksportową "Ciech" i "Chemifarb" w Glinicach. Eksportowano mińsk ołowiana i żółciel cynkową /tab/.

Tabela 17. Wartość eksportu w złotych dewizowych w latach 1970 - 1973

Rok	Wartość
1970	139.100
1971	498.500
1972	752.000
1973	2.200.000

Zródło: AZ, PZ. Sprawozdanie statystyczne z eksportu 1970-1973 r.

W latach tych nastąpił dynamiczny wzrost eksportu. Istotny także możliwości zwiększenia produkcji przeznaczonej na rynek zagraniczny.

Między innymi Q wykorzystano przede wszystkim do Finlandii i Jugosławii, a złotem cynkową m.in. do RFN, USA, Włoch i Wielkiej Brytanii²². Eksport ten był jednak nieopłacalny. Za tonę miedzi otrzymywano otrzymywano 1.118 zł. dew zony, a za złotem cynkową 1.825 zł. Koszty wytworzenia tych sortymentów były wyższe od uzyskiwanych zysków ze sprzedaży.

Ze względu na obniżenie jakości produkcji nie planowano eksportu w latach 1974-1975. Jednak w 1974 r. sprzedano za granicą 126 t złota i 20 t miedzi, a w 1975 r. 150 t złota i 210 t miedzi.

Tabela 16. Sprzedaż wyrobów posrebrnych i usług w cenach obrotu w latach 1962-1975 w złotych

Rok	Plan	Wykonanie	
1962	104.103.000	108.000.000	103,8
1963	116.651.100	123.805.100	105,9
1964	117.929.000	131.523.700	111,6
1965	131.929.000	146.302.000	111,4
1966	138.016.800	150.964.300	109,6
1967	158.994.000	165.616.000	104,4
1968	154.935.000	165.651.200	106,2
1969	168.600.000	173.608.000	102,7
1970	179.500.000	184.400.000	102,9
1971	161.800.000	165.500.000	102,3
1972	177.181.000	178.806.000	100,5
1973	181.844.000	197.065.000	108,0
1974	201.934.000	223.617.000	110,7
1975	298.444.000	303.854.000	101,8

Zródło: AZ, DR, Bilanse z lat 1962 - 1975.

P R Z E K L A D

1. AZ, DR, Projekt wstępny rozbiudowy Przemysłu Arsenowego w Między Stoku z 1951 r.
2. Tamże.
3. Tamże.
4. AZ, DR, Program rozwoju Zakładów Górniczo-Chemicznych "Złoty Stok" w latach 1966-1970.
5. AZ, DR, Bilans za rok 1947
6. AZ, DR, Bilans za rok 1949.
7. AZ, DR, Projekt wstępny rozbiudowy...
8. Tamże.
9. Tamże.
10. Tamże.
11. AZ, DR, Program zmiany profilu produkcyjnego Kopalni Arsenu "Złoty Stok", 1955 r.
12. Na podstawie wywiadu ze Zbigniewem Iersztuchem,
13. AZ, DR, Bilans za rok 1962
14. AZ, DR, Analiza ekonomiczna za 1963 r.
15. AZ, DR, Program rozwoju Zakładów Górniczo-Chemicznych "Złoty Stok" w latach 1966-1970.
16. AZ, GF, Analiza ekonomiczna z 1976 r.
17. AZ, GF, Analiza ekonomiczna z 1973 r.
18. AZ, SO, Biuletyn informacyjny dla racjonalizatora z 1970 r.
19. AZ, DR, Bilans za rok 1946.
20. AZ, SE, Program zmiany profilu produkcyjnego...
21. Na podstawie wywiadu z Jaruzszem Jachimowiczem.
22. AZ, DR, Bilans za rok 1948.
23. AZ, DR, Bilans za rok 1949.
24. AZ, SE, Plan 6-letni
25. AZ, DR, Bilans za rok 1951
26. AZ, DR, Bilans za rok 1953.
27. Tamże.
28. AZ, GF, Analiza ekonomiczna z 1956 r.
29. AZ, SE, Program zmiany profilu produkcyjnego.

30. Tamże.
31. AZ, DR, Bilans za rok 1962.
32. AZ, DR, Bilans za rok 1965.
33. AZ, DR, Program zmiany profilu produkcyjnego.
34. AZ, GF, Analiza ekonomiczna z 1973 r.
35. Na podstawie wywiadu z Jariuszem Jachimowskim.
36. AZ, DR, Bilans za rok 1952.
37. AZ, TR, Program rozwoju Zakładów...
38. AZ, DR, Projekt wstępny rozbiłowy...
39. AZ, GF, Analiza ekonomiczna z 1950 r.
40. W 1959 r. w postaci opakowania, wykonano 154 t. planu zaopatrzenia. Nastąpiło to na skutek tego, że zakupiono 2.603 szt. beczek stalowych do opakowania mianii. Spośród nich podjęto decyzje ekonomiczne, ponieważ wyliczono deficytowe opakowania drewniane. Beczki stalowe były traktowane jako opakowania zwrotne, 3-4 krotnego użycia.
41. AZ, DR, Bilans za rok 1950.
42. AZ, TI, Plany inwestycyjne i opisowe analizy ich realizacji, 1961 - 1965.
43. AZ, GF, Analiza ekonomiczna z 1958 r.
44. AZ, GF, Analiza ekonomiczna z 1973 r.
45. AZ, DR, Bilans za rok 1947.
46. AZ, DR, Bilans za rok 1949 r.
47. Tamże.
48. Na podstawie wywiadu z Jariuszem Jachimowskim.
49. AZ, FZ, Sprawozdanie dla GUS o wykonaniu sprzedaży w 1961r.
50. AZ, DR, Program zmiany profilu produkcyjnego.
51. AZ, TR, Program rozwoju Zakładów...
52. Na podstawie wywiadu z Julianem Koźnickim.

ROZDZIAŁ III. ZAŁOGA.

1. Dynamika zatrudnienia.

W Zakładach Górniczo-Chemicznych "Polifazo" w Złotym Stoku w 1946 roku pracowało 764 pracowników. W 1975 roku zatrudnionych było 577 osób /tab.19/. Zatem w latach 1946-1975 liczba zatrudnionych ogółem zmalała o 187 pracowników. W poszczególnych latach liczba zatrudnionych ulegała zmianom w zależności od zapotrzebowania na siły roboczą.

Analizując stan zatrudnienia w pierwszych latach powojennych, należało zrobić uwagę na Niemców pracujących w zakładzie. W danych z 1.I.1946 roku zatrudnionych było 265 Polaków i 247 Niemców. Byli to przesadnie dawni pracownicy fabryki. Zastąpienie ich robotnikami polskimi nastąpiło wiele kłopotów, które wynikały z ogólnej sytuacji Ziemi Zachodnich.

W ramach oszczędności przybywało najwięcej robotników niewykształconych. Inny odbucowiec i uruchomieniu zakładów przemysłowych, chodziło przede wszystkim o kadry wykształconą - inżynierów, techników, magistrów i robotników z długoletnim doświadczeniem produkcyjnym¹.

Mieło to również szczególne znaczenie, w przypadku zakładu w Złotym Stoku, który jest przedsiębiorstwem o skomplikowanym i różnorodnym profilu produkcyjnym.

Jeśli chodzi o kadry zatrudnioną w poszczególnych oddziałach produkcyjnych i pomocniczych, najwięcej Niemców pracowało w kopalni rudy arsenu, hucie i na oddziale wzbogacenia rudy /tab.20/. Polacy dominowali w sferze kontrolno-zarządczej działalności zakładu. Niemcy wykonywali pracę fizyczną. W styczniu 1946 roku stanowili niemal połowę /46,4 %/ liczby pracowników przedsiębiorstwa.

Sytuacja taka nie sprzyjała konsolidacji załogi i nie wpływała korzystnie na rozwój produkcji. W ciągu 1946 roku planowano zmniejszyć liczbę zatrudnionych Niemców do 49 osób, którzy mieli pracować w hucie i kopalni jako górnicy dołowi².

W okresie planu 3-letniego, w latach 1947-1949, zakład zatrudniał odpowiednio 697, 653 i 678 pracowników.

Tabela 19. Stan zatrudnienia w latach 1945-1975.

Rok	Liczba	Rok	Liczba
1945	532	1971	558
1946	764	1972	542
1947	897	1973	534
1948	853	1974	547
1949	678	1975	577
1950	762		
1951	820		
1952	937		
1953	778		
1954	852		
1955	917		
1956	993		
1957	942		
1958	732		
1959	761		
1960	676		
1961	565		
1962	614		
1963	621		
1964	591		
1965	550		
1966	591		
1967	591		
1968	587		
1969	581		
1970	567		

Zródło: AZ, DR, Bilanse z lat 1945-1961; Analizy ekonomiczne z lat 1962-1975; EP, Sprawozdanie dla GUS z lat 1970 - 1975 r.

Tabela 20. Stan zatrudnienia na dzień 1.I.1946 roku.

Oddział	Polacy	Niemcy
Kopalnia rudy arsenu	46	82
złota	12	28
zbogacanie rudy	21	32
Oddział złota	17	15
Oddział ołowiu	10	12
Pododdział pól	1	3
Oddział Farb	4	7
Warsztat Mechaniczny	22	9
Elektrownia	4	10
Warsztat elektryczny	5	5
Tartak	3	6
Stolarsznia	5	4
Beczakarnia	7	3
Magazyn	2	2
Gruszyzna placowa	23	2
Biuro techniczne	40	-
Autotransport	17	3
Stacja przemysłowa	24	-
Stołówka	29	4
Gospodarstwo rolne	1	6
Ogrodnictwo	1	3
Biuro administracji	28	11
Razem	285	247

Zródło: AZ, EP, Sprawozdanie dla HUS z 1946 roku.

Liczba zatrudnionych zmieniała się w poszczególnych miejscach. W styczniu 1947 r. pracowało np. 668, a we wrześniu tylko 529 robotników. Zmiany te należy tłumaczyć ogólną sytuacją na Ziemach Zachodnich, która powodowała ciągłe wędrowanie siły roboczej z zakładu do zakładu, oraz koniecznością stosowania, szczególnie w przemyśle ceramicznym. Podkreślano, że redukcja zatrudnienia przyniosła 5 mln. zł. oszczędności. Działnie wydaje się taka interpretacja, ponieważ w innym sprawozdaniu pisano, że w II półr. 1947 r. zakł. przeżywał duże komplikacje z powodu fluktuacji pracowników, a zwłaszcza odpływu sił fachowych do Fabryki Rokita w Brzegu Dolnym³.

Barażniej stabilna była sytuacja w grupie pracowników umysłowych. Liczba zatrudnionych wahała się od 90 do 94 osób. Jednak i w tej grupie odczuwano brak fachowców z praktyką zawodową, zarówno w produkcji jak i administracji. W lipcu 1947 r. w zakładzie pracowało jeszcze 17 Niemców, a w październiku już tylko 8.

Mimo rozbudowy zakładu oraz podejmowanie produkcji nowych towarów zatrudnienie nie wzrosło /tab. 15/. Dopiero okres planu 6-letniego, który zakładał intensyfikację wydobycia rudy arsenu, a także innych kopalni poza Złotym Stokiem, spowodował duży wzrost liczby pracowników.

W tym czasie przedsiębiorstwo posiadało pod swoim zarządem szereg kopalni /patrz rozdział I/, z których największa znajdowała się w Stroniu Śląskim. Sytuacja taka powodowała, że zakład często przekraczał roczne plany zatrudnienia.

W sprawozdaniu dla GUS z 1953 r. o wykonaniu planu zatrudnienia, podano liczbę 778 zatrudnionych, a z innego źródła, a mianowicie bilansu za ten rok wynika, że było ich 1537. Rozbieżność jest zasadnicza. Wyjaśnienia należy doszukiwać się w zmianach organizacji zakładu. Jak wspomniano, Przemysłowi Arsenowemu podlegały liczne oddziały poza Złotym Stokiem. Uścisani trwały to kilka miesięcy w roku. Widocznie niektóre sprawozdania nie wykazywały tych zmian, podając liczbę zatrudnionych w macierzystym zakładzie.

Dodatkowo można podać informację, że w przedsiębiorstwie tego roku odpadła także cała załoga grupy inwestycyjnej. Przeniesiono ją do nowo utworzonego Przedsiębiorstwa Budownictwa Kopalni w Kowarach⁴.

Najwyższy stan zatrudnienia przedsiębiorstwo osiągnęło w poziomie lat 50-tych. W 1956 r. liczba pracowników doszła do 1000. Był to okres najbardziej intensywnej eksploatacji rud żelaza i rozwoju kopalni.

Jednak już w 1958 r. nastąpił kryzys. Wkrótce później podjęto decyzję o zamknięciu kopalni. Został rozpoczęty produkcję nowych towarów, która dała możliwość zatrudnienia części pracowników dawnego planu gasegowego. Likwidowano etaty w kopalni, z której w IV kw. 1960 r. na mocy porozumienia stron, 25 górników przeszło do kopalni niedzi w Lubinie⁵. Zmiany w zatrudnieniu ilustruje liczba stanowisk roboczych z 1961 r. /tab.21/.

W miejsce zniesionych stanowisk dotychczas w kopalni wprowadzono etaty na poslerzedni. Zatrudniono dodatkowo 12 skalników i 6 kopaczy na odkrywcę, w której eksploatowano grzyby i kłańce drogowe. Na oddziale złota pozostał jedynie palacz. Zwolniono także 4 cieśli z tartaku, gdyż stał on się nieprzydatny po likwidacji kopalni głębinowej. Zatrudnienie w grupie robotniczej w 1961 r. zmniejszyło się o połowę, w porównaniu z 1956 r. W latach następnych nastąpił niewielki wzrost, co wiązało się z uruchamianiem nowych produkcji, przede wszystkim oddziału nosników i koncentratorów bazytowych.

W 1963 r. opracowano plan perspektywiczny do 1975 r., w którym przedstawiono dynamikę wzrostu zatrudnienia w przedsiębiorstwie /tab.22/. Stwierdzono, że występują braki w obsadzeniu niektórych etatów. Dotyczyło to np. autotransportu gdzie brakowało 9 kierowców i 1 mechanika. W 1963 r. zgłoszono niedobór 70 pracowników w kopalni "Dewon". W drugiej połowie lat 60-tych przewidywano zwiększenie zatrudnienia, w związku z rozbudową oddziału pigmentów. Nie proponowano natomiast zwiększenia liczby etatów w grupie pracowników administracyjno-biurowych, a także tylko niewielki wzrost zatrudnienia personelu inżynieryjno-technicznego. Wydaje się to niesłuszne, gdyż zakłady uruchamiając nowe produkcje i wprowadzając nowoczesne technologie, na pewno nieczuwać zapotrzebowanie na kadry wysoko kwalifikowaną.

Tabela 21. Liczba zatrudnionych robotników 1.I.1961 r.
i 31.XII.1961 r.

Oddział	Zatrudnienia	
	1.I.1961r.	31.XII.1961
Kopalnia	184	73
Dzielnia Mechaniczna	37	29
Oddział złota	10	1
Oddział mini oświetlenia	14	15
Hala drzewników	35	2
Oddział pigmentów	19	25
Elektrownia	18	10
Oddział rolników	-	51
Warsztat mechaniczny	51	58
Warsztat elektryczny	20	22
Hala na torowca	6	5
Warsztat bulwarowy	21	23
Taśma	4	-
Laboratorium	17	19
Ekspedycja	31	42
Magazyn	4	11
Autotransport	11	11
razem	482	405

Źródło: AZ, DR, Bilans za rok 1961.

Tabela 22. Plan perspektywiczny wzrostu zatrudnienia
w latach 1963 - 1975.

Rok	Wzrost %
1963	100,0
1964	103,2
1965	106,3
1966	107,1
1967	107,1
1968	116,1
1969	121,9
1970	124,5
1971	135,6
1972	136,1
1973	136,1
1974	136,1
1975	136,1

Źródło: AZ, BP, Plan perspektywiczny zatrudnienia
1963-1980.

Jak wynika z tabeli 19, zatrudnienie w ostatniej dekadzie lat 1945-1975 miało tendencję zniżkową. Nie wykonywano planów zatrudnienia, do czego w poważnym stopniu przyczyniała się fluktuacja pracowników /tab.23/.

Tabela 23. Fluktuacja zatrudnienia w latach 1965-1975

Rok	Przyjęci	Zwolnieni
1965	76	67
1966	66	74
1967	37	71
1968	99	76
1972	80	63
1974	78	94
1975	91	62

Źródło: AZ, BP, Zatrudnienie i płace, sprawozdania dla GUS
z lat 1965 - 1975.

Wśród pracowników odchodzących z zakładu pracowali samowolnie opuszczający pracę lub na własną prośbę.

W 1972 r. samowolnie zrezygnowało z pracy 31 osób, odpowiednio w 1974-53, a w 1975-24⁶. Liczby te świadczą, że ludzie nie byli zainteresowani pozostaniem w przedsiębiorstwie. Praca była mało atrakcyjna i ciężka. Zakład miał trudności z zapewnieniem mieszkań swoim pracownikom. Odchodzili przeważnie młodzi, o niedługim stażu pracy. Szukali w innym miejscu poprawy warunków

2. Struktura zatrudnienia.

Zajęto się przede wszystkim opisaniem struktury grupy pracowników przemysłowych. Jest to najliczniejsza część załogi, są to pracownicy bezpośrednio lub pośrednio związani z podstawową działalnością przedsiębiorstwa. Obejmuje ona wszystkich robotników oddziałów produkcyjnych i pomocniczych, pracowników administracyjno-biurowych, inżynierów technicznych, pracowników obsługi i strażników.

A. Płeć i wiek. Procentowy udział kobiet w zakładzie stale wzrastał, szczególnie widoczne to było w latach 70-tych /tab.24/. Wiązało się to ze zmianą profilu produkcyjnego, a także z poprawą warunków MP w przedsiębiorstwie.

W 1972 r. na ogólną liczbę 82 kobiet zatrudnionych w zakładzie, były 52 robotnice, w 1974 r. odpowiednio liczby wynosiły 105, 59 a w 1975 r. 116 i 75. Wzrost liczby robotnic wśród zatrudnionych kobiet, świadczy o niedoborze siły męskiej na terenie Złotego Stoku i okolic. Również w grupie pracowników administracyjno-biurowych kobiety stanowiły większą część.

Średni wiek załogi zakładu w latach 60-tych wahał się od 37 do 29 lat. Dla innych lat brak jest danych. Z jednym ze sprawozdań z początku lat 70-tych stwierdzono, że wiek ogółu pracowników ma tendencję wzrostową, ponieważ przepływ młodych pracowników jest niewielki, związany tylko z uzupełnieniem kadry⁹.

B. Wykształcenie i zawód. W latach 1962-1972 średnio było zatrudnionych 13 pracowników z wyższym wykształceniem /tab.25/. Dopiero szybki rozwój zakładu w okresie 1972-1975 spowodował wzrost liczby zatrudnionych o wysokich kwalifikacjach zawodowych. Dominowali w tej grupie mężczyźni, w 1972 r. tylko 2 kobiety miały wyższe wykształcenie, a w 1975 - 5. Pewną formą zapewnienia wzrostu liczby pracowników po studiach było fundowanie stypendiów studentom, którzy zobowiązywali się po skończonej nauce pracować w Złotym Stoku⁹.

W strukturze zawodowej załogi dominowali chemicy /tab.26/, co było związane z profilem produkcyjnym przedsiębiorstwa.

Tabela 24. Struktura załogi w górnictwie w latach 1947-1975.

Czas	Zatrudnienie		3 : 2
	Mężczyźni	Kobiety	
31.XII.1947	468	55	11,7
31.XII.1960	605	85	14,0
31.XII.1961	526	54	10,2
31.XII.1962	565	56	9,9
31.XII.1963	530	60	11,1
1964	523	59	11,2
1967	530	57	10,7
31.XII.1968	530	74	13,9
31.XII.1969	507	74	14,5
31.XII.1970	493	74	15,0
1971	481	72	14,9
1972	459	82	17,8
1973	442	92	20,8
1974	417	105	25,1
1975	459	118	25,7

Drugą grupę stanowili mechanicy, pracownicy potrzebni we wszystkich zakładach przemysłowych. Zmniejszyła się liczba górników z wykształceniem wyższym i technicznym. Spowodowane to było zamknięciem kopalni arsenu w 1961 r. a następnie z ograniczeniem produkcji w Kopalni "Devon". Wzrosła liczba zatrudnionych ekonomistów. Spełniali ważną rolę przy rozbudowującej się strukturze organizacyjnej zakładu i coraz bardziej skomplikowanym jego funkcjonowaniu.

Przedsiębiorstwo nie miało na ogół kłopotów z zatrudnieniem pracowników administracyjno-biurowych. W latach 1960 - 1971 pracowało ich w zakładzie średnio 39 osób. Nieco gorniej było z kadrą inżyniersko-techniczną. Liczba zatrudnionych często się zmieniała. W 1971 r. pracowało 65 osób zaliczonych do grupy inżyniersko-technicznej. W latach następnych liczba ich wzrosła. Podniosła się także procentowy udział inżynierów i techników w ogólnej liczbie pracowników grupy przemysłowej z 11,4% w 1968 r. do 13,5% w 1975 r.⁷⁰.

Tabela 25. Struktura zatrudnienia wg wykształcenia w latach 1962-1975

Rok	Ogólna liczba zatrudnionych.	Wykształcenie					7:2
		Wyższe	5:2	Średnie zawodowe ogólnokształc.	5:2	zasadnicze zawodowe	
1962	614	13	2,1	55	8,9	85	13,6
1963	621	12	1,9	47	7,5	.	.
1964	591	12	2,0	55	9,3	85	14,4
1965	590	13	2,2	57	9,6	85	14,4
1967	591	13	2,2	51	9,6	.	.
1968	587	12	2,0	67	11,4	72	12,3
1969	581	13	2,2	67	11,5	66	14,3
1970	567	14	2,4	69	12,1	95	16,6
1971	556	13	2,3	71	12,7	64	15,1
1972	542	14	2,6	76	14,0	96	17,5
1973	534	15	2,8	82	15,3	105	19,5
1974	547	18	3,3	95	17,3	91	16,6
1975	577	21	3,6	95	16,4	99	17,1

Źródło: AZ, SP, Sprawozdania dla GUS z lat 1962-1975.

Tabela 26. Struktura zatrudnienia wg wykształcenia i zawodu w latach 1962-1971

Wykształcenie techniczne / wyższe i średnie	1962	1963	1966	1968	1969	1970	1971
Chemiccy	12	13	14	13	12	12	12
Mechanicy	11	8	8	13	10	10	9
Elektrycy	4	4	5	6	5	7	7
Górnicy	4	-	4	2	2	2	2
Budowlani	6	7	1	1	1	1	1
Inne	6	7	-	-	-	-	-
Wykształc. nietechniczne / wyższe średnie							
Ekonomiści	5	9	8	13	11	11	9
Prawnicy	1	1	1	1	2	1	1
Inne	16	35	26	32	38	39	40

Źródło: AZ, GP, Analizy ekonomiczne z lat 1962-1971

3. Szkolenie kadr.

W celu uzupełnienia wykwalifikowanych kadr już w 1947 r. szkolono młodocianych pracowników w Technikum Chemicznym, które powstało przy Przenysle Arsenowym. W następnym roku powstał wydział wieczorowy i internat dla 50 osób. Szkoła wyposażona była w warsztaty i laboratorium. Wykładowcami byli inżynierowie i technicy z zakładu¹¹.

Organizowano także liczne kursy. Szkolenie odbywało się systemem brygadowym, lub bez oderwania od pracy. W 1952 r. planowano przeszkolić 104 pracowników. Każdy kurs miał swój program nauczania, opracowany przez wykładowcę, którym był inżynier lub technik oddziału produkcyjnego. Pracownicy, którzy ukończyli kurs i zdali egzamin otrzymywali zaświadczenie, które stwarzało możliwość zaszeregowania ich do grup pracowników kwalifikowanych, co wiązało się z podniesieniem zarobków¹². Nauka na kursach wieczorowych nastroczała wiele kłopotów. Większość szkolonych posiadała gospodarstwo rolne, ponadto musiała dojeżdżać na kurs, nie też dziwnego, frekwencja była słaba. Zdarzało się, że sala wykładowa była pusta.

Jednak sprawozdania były optymistyczne. W 1952 r. plan szkolenia wykonano w 100%, a w 1953 nawet w 106,4%. Odbyło się ono w następujących grupach:

- indywidualnie - 19 osób
- brygadowo - 96 osób
- na kursach
podwyższania kwalifikacji - 14 osób
- w szkołach przodownika
pracy - 20 osób
- razem - 149 osób

Przeprowadzono je na oddziałach produkcyjnych, jak i pomocniczych. Podnoszono kwalifikacje brygadzystów, górników, przeróbkarzy, piecowych, generatorskich, aparatowych, murarzy, ślusarzy i laborantów. Głównym czynnikiem, jak pisano, który przyczynił się do wykonania planu szkolenia była planowa i systematyczna praca wykładowców, dyrekcji i FOP. Wynika z tego, że kursy były organizowane w sposób odgórny, a nie z dobrej woli pracowników, którzy chcieliby podnosić swoje umiejętności.

sokształcanie wymagało dużego wysiłku i czasu, a jednocześnie nie dawało oczekiwanych efektów.

W następnym roku plan szkolenia nie został wykonany, 45 pracowników nie objęto szkoleniem. W sprawozdania obwiniono za to komórkę organizacyjną odpowiedzialną za szkolenie. Pracę jej określono jako chaotyczną i bezplanową¹³.

W następnych latach szkolenie kadry nabierało nieregularnej kierunku. Np. w 1964 r. ze względu na skomplikowany proces technologiczny oddziału pigmentów, pracowników tego oddz. objęto szkoleniem, w celu uzupełnienia wiadomości teoretycznych i praktycznych. 70 pracowników ukończyło kurs dla aparatowych, pozostali mieli być przeszkoleni w przyszłym roku.

W 1964 r. przeszkolona ogółem 71 osób, z tego 36 robotników w zakresie podnoszenia kwalifikacji¹⁴.

Ook systemu wewnątrzzakładowego istniało szkolenie, które przedsiębiorstwo zlecało odpowiednim instytucjom /tab.27/.

Tabela 27. Szkolenie na kursach poza zakładem pracy w latach 1966-1968

Liczba przeszkolonych						Środki obrotowe przeznaczane na szkolenie /w tys.zł.					
Plan			Wykonanie			Plan			Wykonanie		
1966	1967	1968	1966	1967	1968	1966	1967	1968	1966	1967	1968
35	71	67	28	68	100	10,3	25,5	20,0	10,5	22,5	23,6

Zródło: AZ,GP, Analizy ekonomiczne z lat 1966-1968

W latach 1966-1968 system wewnątrzzakładowy obejmował dwa typy szkolenia:

1. Z odurwaniem od pracy. Skorzystały z nich 43 osoby. Były to kursy spawania, operatorów sprężacza, energetyczne, dla konwojentów materiałów wybuchowych, konserwatorów dźwigów, wulkanizatorów, kursy kierowników zatrucia, komórek planowania, dla kierowników oddz.produkcyjnych, z zakresu wynalazczości i ochrony patentowej.

2. Bez odzwierciedlenia na pracy. W tym systemie przeszkolono 447 pracowników. Tytuł mistrza otrzymało 66 osób, a tytuł robotnika wykształconego 20. W latach 1957-1960, 19 robotników ukończyło szkołę podstawową dla pracujących¹⁵.

Uzyskanie wyższych kwalifikacji i wykształcenia przez pracowników było bardzo ważne dla lepszego funkcjonowania zakładu. Według przeprowadzonej w 1968 r. kwerendy stanowisk pracy pracowników umysłowych, 57 osób zajmowało stanowiska niezgodnie z wymaganiami przepisami. Starszy księgowy legitymował się tylko wykształceniem podstawowym, podobnie jak kierownik działu administracyjnego. Stwierdzono również pracowników produkcyjnych i pomocniczych /przemysłowców, 3-5 branżowy, mechaniczny/ nie spełniających wymagań z braku wykształcenia wyższego. Wprawdzie byli to ludzie z dużą prentą i zaangażowaniem zawodowym, jednak brakowało zakładowi kadry odpowiednio wykształconej¹⁶.

4. Bezpieczeństwo i higiena pracy.

W składzie o tak złożonym profilu produkcji jak w Złoty Stoku, szczególne znaczenie mają warunki bezpieczeństwa i higieny pracy. Ich poprawa ściśle łączy się z usprawnieniem i podwyższeniem wydajności pracy.

Eliminowanie zagrożeń życia lub zdrowia zatrudnionych wiąże się z zapobieganiem wypadkom przy pracy.

Do najbardziej niebezpiecznych oddziałów zagrażających zdrowiu pracowników, należały: kopalnia, oddział mini, kuta oraz oddział pigmentów i nośników. W 1952 r. zanotowano 9 przypadków choroby zawodowej: 5 osoby zapadły na ołowię, 6 uległo porażeniu porażeniem¹⁷.

Zakład nie posiadał własnego szpitala z nocną służbą przyjeżdżał 3 razy w tygodniu, w kopalni był jeden lekarz. Pracownicy oddziałów zagrożonych byli raz w miesiącu poddawani okresowym badaniom, na pozostałych oddziałach co sześć miesięcy.

W 1952 r. 50 pracowników uległo wypadkom, z tego 44 lokkim, 5 ciężkim i 1 bardzo ciężkim. W ramach MIP zakład skierował górników pracujących około 5 lat w przedkach na przebadanie do poradni przeciw gruźliczej. Wykryto 4 przypadki pylicy, pracownikom tym umożliwiono leczenie sanatoryjne. Osoby chore na ołowię przeniesiono do pracy na inne oddziały. W tym roku na bezpieczeństwo i higienę wydatkowane ogółem 759 tys.zł. Planowano wybudować ambulatorium, pralnię, suszarnię, szwalnię i salę wypoczynkową /odpoczynek po pracy/¹⁸.

Na oddziałach produkcyjnych najbardziej zagrażającymi były niezabezpieczone, niesprawne urządzenia mechaniczne. Podczas produkcji pigmentów, powietrze było niebezpiecznie zanieczyszczone pyłami związków ołowiu i chromu, z powodu wadliwej wentylacji oraz niewłaściwego sposobu pakowania materiałów. Na oddziale nośników w czasie przemiału łupków fylitowych powietrze przesycone było pyłami zawierającymi znaczne ilości kwarcu, z powodu niesprawnej wentylacji. Podobnie było na oddziale mini ołowianej¹⁹.

Od połowy lat 60-tych przystąpiono do usprawnienia wentylacji. W 1964 r. nakłady na ten cel wyniosły 450 tys.zł.

latach następnym przystąpiono do szeroko zakrojonej poprawy warunków pracy. Na oddziale nośników pakowanie agencji odbywało się za pomocą pakowarek wentylowych, a załadunek i zładunek do kontenerów. Zopatrzone pracowników w maski przeciwpyłowe /oprowadzane z TPO/. Rozbudowana podziemna higiena sanitarna. Hale produkcyjne pomalowano farbą olejną, przeprowadzono remont posadzek. Systematycznie usprawniano wentylację²⁰.

Zmniejszyla się ilość ciężkich zachorowań, nie było przypadku ołowicy. Wprawdzie w 1968 r. zanotowano 11 przypadków chorób zawodowych, ale 10 z nich to zapalenie spojówek i 1 zatrucie pyłami.

W latach 1968-1973 nie notowano wypadków porażających trwałego kalectwa. Świadczy to o poprawie bezpieczeństwa pracowników. Na MHP wydano w 1969 r. 4.255 mln.zł., w 1970 r. 2.547 mln.zł. a w 1973 r. 2.557 mln.zł. Kwoty te przeznaczono na dalsze usprawnienia i unowocześnienie warunków pracy. W tym celu przeprowadzono remonty dróg, obiektów socjalnych, wymieniono instalacje elektryczne. Wykonano osłony zabezpieczające maszyny. Udoskonalono urządzenia opróżniające piece z siłnią oraz uszczelnienie urządzeń transportowo-produkcyjnych na oddziale nośników

Przedstawiono także szkolenie, na którym pracownicy mogli się zapoznać z przepisami MHP /tab.28/.

Tabela 28. Szkolenie MHP w latach 1968-1971.

Rok	Liczba przeszkolonych
1968	1048
1969	1684
1970	1868
1971	2070

Zródło: AZ, GZ, Analizy ekonomiczne z lat 1968-1971.

Przeprowadzono szkolenie wstępne w gabinecie BHP, na stanowisku pracy, kursowe dla pracowników fizycznych i inżynierów-technicznych. Podejmowano także liczne prace z zakresu BHP. Np. w 1973 r. opracowano dokumentację wyciszenia hałasu przy młynach węglowych i kulowych na oddziale nośników i przeróbki mechanicznej, badano także wpływ szkodliwości pyłów nośnika na zdrowie pracowników²².

5. Płace.

Ścisłe ze strukturą zatrudnienia związany jest wzrost płac. Do podstawowych przyczyn, które wpływają na powstanie różnic pomiędzy planowanymi i wykonywanymi funduszem /tab.29/, zalicza się: zmiany w wysokości średniej płacy oraz liczby zatrudnionych. Widac to szczególnie na początku lat 60-tych, gdy po zamknięciu pionu arsenowego znacznie obniżył się stan zatrudnienia.

W latach 1952-1973 średnia roczna płaca pracownika grupy przemysłowej wzrosła z 12.158 zł. do 44.594 zł /tab.30/. Najmniejszy wzrost notowano w latach 60-tych. W momencie kryzysowym dla zakładu w latach 1960-1962 płace znalazły o 2.000 zł. Niższe się to z zamknięciem kopalni głębinowej i odejściem z zakładu górników dolowych, którzy byli grupą pracowników, dobrze zarabiających w przedsiębiorstwie. W latach 70-tych płace dość znacznie wzrosły /tab.30/.

Do połowy lat 60-tych planowana średnia roczna płaca robotnika grupy przemysłowej, była równa lub nieco wyższa niż pracownika administracji /tab.31/. Jednak rzeczywista płaca osoby zatrudnionej w biurze była wyższa od robotniczej, a jej wzrost szybki, i bardziej dynamiczny. Było to spowodowane obowiązującym w zakładzie systemem płac. Na jego podstawie pracownicy umysłowi otrzymywali premie za wykonanie i przekroczenie planu produkcji. Pracownicy fizyczni wynagradzani byli w systemie akordowym, czasowo-premialnym i czasowym²³.

Premialny system wynagrodzenia pracowników umysłowych był zdaniem zakładu mobilizujący, przyczyniał się do wykonywania i przekraczania zadań produkcyjnych. Natomiast same stawki osobistego zaszerzowania pozostawiały wiele do życzenia. Szczególnie widoczne różnice występowały między stanowiskami na oddziałach pomocniczych i utrzymania ruchu, w porównaniu z równorzędnymi stanowiskami oddziałów produkcyjnych.

Tabela 25. Fundusz ,lac w latach 1945 - 1975 /w zlotych/

rok	Plan	wykonanie	%
1945	.	12.508.620	.
1947	.	44.809.000	.
1948	.	82.574.000	.
1949	.	149.651.000	.
1953	25.372.500	22.849.900	90,0
1957	21.928.200	22.558.000	102,8
1958	21.115.900	20.273.200	96,6
1959	19.720.400	19.841.400	100,5
1960	19.922.200	18.525.400	93,0
1961	14.882.000	13.852.900	93,2
1962	15.815.000	15.566.500	98,4
1963	16.314.500	16.154.400	99,0
1964	16.569.000	17.427.900	106,5
1965	15.956.500	17.357.100	108,8
1967	17.852.000	17.937.800	100,4
1968	17.973.000	17.937.800	99,8
1969	18.139.800	18.062.400	99,7
1970	18.361.000	18.332.100	99,8
1971	18.448.000	18.794.700	101,9
1972	.	25.129.000	.
1973	23.676.000	26.674.000	112,7
1974	.	31.769.000	.
1975	.	32.610.000	.

Zródło: AZ, DR, Bilanse z lat 1945-1961, G7, Analizy ekonomiczne z lat 1962-1970, EP, Sprawozdania dla GUS z lat 1970-1975.

Tablica 30. Średnie płace roczne pracowników zespołu
w latach 1947 - 1975 /w złotych/

Lata	Średnia płaca pracownika zespołu		%
	Plan	Wykonanie	
1947	.	70.000	.
1949	.	169.000	.
1952	.	12.158	.
Lata	Średnia płaca pracownika grupy przemysłowej		%
	Plan	Wykonanie	
1957	23.095	23.940	103,6
1959	26.403	26.529	100,7
1960	27.345	27.969	102,4
1961	25.345	27.969	102,4
1962	25.735	26.146	101,6
1963	26.146	26.585	106,6
1964	27.153	29.302	107,9
1966	28.975	29.307	101,1
1967	30.071	30.395	101,1
1968	30.674	30.916	100,8
1970	32.527	32.675	100,5
1971	33.057	34.036	103,0
1972	.	34.580	.
1973	32.669	34.259	104,9
1974	.	40.631	.
1975	.	44.594	.

Zródło: AZ, DR, Bilanse z lat 1947-1961; GZ, Analizy
ekonomiczne z lat 1962-1975.

Tabela 32. Średnia płaca roczne robotników, pracowników inżyniersko-technicznych i pracowników administracyjno-biurowych grupy przemysłowej w latach 1958-1972 / w złotych/

Rok	Rob. grupy przemysłowej			Prac. inż. techn. gr. przem.			Prac. adm. biur. gr. przem.		
	Plan.	Wykon.	%	Plan	Wykon.	%	Plan	Wykon.	%
1958	27.065	28.432	104,9	.	.	.	.	.	.
1959	26.639	28.203	105,9	.	.	.	.	.	.
1960	27.399	27.378	99,9	.	46.708	.	.	33.444	.
1961	24.538	23.871	97,3	36.733	43.078	117,3	23.262	28.002	120,7
1962	25.089	24.936	99,4	38.145	40.500	106,3	23.827	27.996	115,8
1963	25.923	27.142	104,7	38.500	43.459	112,6	25.070	29.660	118,3
1964	26.326	27.629	105,0	38.508	34.333	115,1	25.211	32.861	127,3
1967	27.997	28.423	101,5	47.564	48.245	101,4	37.533	36.295	96,7
1968	28.316	28.660	101,0	47.942	47.250	98,6	37.621	37.297	99,1
1969	28.953	29.295	101,2	47.290	46.816	99,0	38.218	38.000	99,4
1970	30.313	30.431	100,4	48.063	47.873	99,6	38.506	38.345	99,4
1971	31.148	31.828	102,2	50.261	50.623	100,7	38.623	37.489	102,4
1972	32.261	33.043	102,4	.	.	.	.	.	.

Źródło: DR, AZ, Bilanse z lat 1958-1961; Gr, Analizy ekonomiczne z lat 1962-1972.

Kierownik warsztatu otrzymywał np. 2.500 zł. miesięcznie, mistrz z warsztatu 1.700 zł., kierownik ekspedycji 1.550 zł., kierownik oddziału produkcyjnego 2.700 zł., sstrygar w kopalni 3.000 zł. sstrygar zmianowy 2.605 zł., a sstrygar zmianowy na elektacji 2.000 zł. Podkreślono, że zarobno kwalifikacje, odpowiedzialność i warunki pracy kierownika oddziału produkcyjnego i utrzymania ruchu były sobie równe.

Kierownik warsztatu musiał wykazać się dużą operatywnością, musiał zapewnić ciągłość ruchu agregatów produkcyjnych, natomiast kierownik oddziału produkcyjnego ograniczał się do przestrzegania obowiązującej technologii produkcji i wykorzystania zdolności produkcyjnych maszyn. Wobec w ekspedycji zakres prac był bardzo duży, a prace bliskie o połowę niższe niż kierownik oddziału produkcyjnego. Jakkolwiek wprowadzony system wynagradzania robotników był mobilizujący, przyczynił się do zwiększenia wydajności i wykonania planów umiarkowanych. Systemem premiowo-dniówkowym objęci byli robotnicy utrzymania ruchu, magazynów, laboranci, próbkarze, palacze²⁴.

Na wniosek zakładu w 1965 r. została przeprowadzona analiza dotychczasowego zatrudnienia i zasad wynagradzania wg Układu Zbiorowego Pracy dla Górnictwa Rud. Przedsiębiorstwo postulowało w związku ze zmianą profilu produkcyjnego /likwidacja kopalni głębinowej/, przejście na Układ Zbiorowy Pracy dla Przemysłu Chemicznego z dnia 15.XII.1957 r. Nowym systemem objętych została 542 pracowników, w tym 104 z grupy pracowników usysłowych. W przeważającej części był to system czasowy i czasowo-premiowy. Akord pozostawiono przy pracach za i wyładunkowych w kopalni "Dewon". W związku z dużą toksycznością produkcji, na oddziałach mini, pigmentów i nośników proponowano przyznać dodatki za szkodliwość dla zdrowia. Ostatecznie nowy system płacowy wprowadzono w przedsiębiorstwie 1.IV.1965 r. Płace wzrosły średnio o 300 zł., ale pojawiły się liczne nieprawidłowości, w szczególności do odpowiedniej grupy. Kierownik działu inwestycji otrzymywał 3.000 zł. miesięcznie, a jego zastępcę 3.200. Początkowo były także trudności z odpowiednim rozdysponowaniem funduszu premiowego. Referent lub sekretarka otrzymywali wyższą premię niż starszy ekonomista²⁵. Po uregulowaniu tych spraw, płac w IV kw. 1967 r. kształtowały się następująco /tab.33/.

Tabela 33. Płace pracowników umysłowych w IV kw. 1967 r.
/w złotych/

Stanowisko	Kierownictwo		
	Płaca zasadnicza za IV kw. 67	Premia	% udział premii
Dyrektor naczelny	14.400	10.800	75,0
Dyrektor d/s ekonomicznych	12.900	6.385	69,0
Główny księgowy	12.000	7.200	60,0
Główny mechanik	11.100	5.550	50,0
Główny technolog	11.700	2.700	24,3
Kierownik sekcji planowania	9.000	1.200	13,3
Kierownik zaopatrzenia	5.000	1.000	16,0
Kierownik zbytu i transportu	9.900	1.800	18,1
Kierownik admin. gospodarczy	6.300	900	14,2
Stanowisko	Pozostali pracown. umysłowi		
	Płaca zasadnicza za IV kw. 1967	Premia	% udział premii
Starszy inspektor	5.400	300	5,5
Kasjerka	5.400	450	8,6
Sekretarka	5.400	450	8,3
Maszynistka	3.900	300	7,6
Telefonistka	2.700	270	10,0

Zródło: AZ, EP, Zatrudnienie i płace z 1967 r.

Średnia roczna płaca robotnika w przedsiębiorstwie w 1967 r. wynosiła 28.325 zł. Stawiało to zakład w Złotym Stoku na drugim miejscu w powiecie wąkrowskim i mogło stworzyć bodziec przyciągający nowych pracowników.

W latach 70-tych najszybciej płace wzrastały w grupie pracowników inżyniersko-technicznych, najwolniej w administracyjno-biurowej /tab.32/. Zarobki utrzymywały się - jak stwierdzono na poziomie średniej krajowej. Niezadowoleni szybko opuszczali Złoty Stok, pozostawała stara kadra, ściśle związana z zakładem i miasteczkiem²⁶.

4. Warunki socjalno-bytowe.

W jednym ze sprawozdań z 1962 r. stwierdzano, że administracja przedsiębiorstwa w pierwszych latach powojennych uruchamiała placówki socjalno-bytowe, usiłując w ten sposób tworzyć lepsze warunki bytowe załazie w trudnych czasach powojennych. Poczynania przyczyniły się do powoj. stabilizacji załogi. Zorganizowano stołówkę dla pracowników, którą w 1948 r. przejęła wyposzczaleniwana spółdzielnia.

W 1947 r. uruchomiono żłobek, a następnie przedszkole kierowane - jak podkreślano przez odpowiednio przeszacowane wycho- wawczynię²⁷. Z obu placówek korzystało ok. 70 dzieci pracow- ników zakładu. W locie tego roku zorganizowano także półkolonię oraz wysłano część dzieci na kolonie, obozy harcerskie.

Planowano również wprowadzenie szkoły wczasów pracowniczych. Obok przedszkola i żłobka, do których w 1948 r. uczęszczało już ok. 120 dzieci, w grudniu tego roku zorganizowano świetlicę dziecięcą z dożywianiem 80 dzieci. Stacja Opieki nad Matką i Dzieckiem pracowała cały rok, opiekując się 28 dziećmi²⁸.

Pracownicy i ich rodziny miały skorzystać z wczasów świętecz- nych. W przyzakładowym ambulatorium uzupełniano leki i sprzęt lekarski. Uruchomiono fundusz zapomogowy. W 1948 r. przysnano ich na sumę 210 tys. zł. Często przydzielano ogródki działkowe.

Wszystkie inicjatywy te, ich różnorodność i zanieg świadczą o tym, że zakład wykazywał wiele troski o swoich pracowników w zakresie poprawy warunków socjalno-bytowych, co było bardzo ważne w trudnych czasach powojennych.

W latach 50-tych kontynuowano tę działalność. Obok niej dużą rolę przywiązywano do poprawy gospodarki mieszkaniowej i rozwoju gospodarstwa rolnego istniejącego przy zakładzie. W 1956 r. wybudowano nową tucznarnię i dwa inspekty.

Działalność ta była niestety deficytowa. W 1953 r. wyniosły straty 148,5 tys. zł²⁹. Brak w źródłach szerszego omówienia tej sfery działalności.

Od 1945 r. przedsiębiorstwo posiadało własne budynki miesz- kalne, którymi mogło dowolnie dysponować.

W marcu 1952 r. przejął je Zarząd Rybników Mieszkalnych przy Radzie Miejskiej. W związku z tym w 1954 r. rozpoczęto budowę hotelu robotniczego o powierzchni użytkowej 650 m². Rok później oddano go do użytku, a w 1956 r. położono tynki zewnętrzne oraz zamocowano teren otoczenia, tworząc zieleniec. W tym samym roku również mieścił się klub zakładowy klub kultury²⁰.

Planowane do 1960 r. wybudowanie trzech budynków mieszkalnych jednak ogólne trudności, w szczególności brak kadry pod koniec lat 50-tych, przesunęły realizację tych zamierzeń na okres późniejszy.

W połowie lat 50-tych zaistniała konieczność wybudowania nowego przedszkola. Rozbudowujący się zakład osiągnął liczbę prawie 1000 zatrudnionych pracowników, których dzieciom należało zagwarantować dobre warunki opieki w czasie pracy rodziców. Do tej pory zakład posiadał jeden budynek, w którym mieściło się przedszkole zakładowe i żłobek. Nie spełniał on już wszystkich potrzeb. W 1957 r. oddano 4-ze oddzielne nowe przedszkole dla 100 dzieci.

W następujących latach większość pieniędzy z Funduszu Zakładowego przeznaczano na remonty mieszkań pracowników. Ponadto na utrzymanie świetlicy, klubu sportowego, biblioteki zakładowej, świetlicy dziecięcej, finansowanie kolonii letnich, choinki dla dzieci, półkolonii, imprez i wycieczek.

W połowie lat 60-tych wybudowano basen kąpielowy, a w 1966r. wyciąg narciarski. Obiekty te następnie przekazano Urzędowi Miejskiemu. Służyły one wszystkim mieszkańcom Złotego Stoku i okolic. Były to inicjatywy społeczne zakładu dla środowiska. Przyczyniły się one do dalszego rozwoju miasteczka²¹.

W 1960 r. zakupiono ze środków przeznaczonych na akcję socjalną trzy domki kempingowe i założono ośrodek wypoczynkowy w Lebie. Jednak nie rozwijał się on prawidłowo, nie odpowiadał wymogom sanitarnym i wkrótce został zamknięty.

Na przełomie lat 60-tych i 70-tych zajął się przede wszystkim rozwojem: zakładowego domu kultury, ośrodka wczasów pracowniczych, przedszkolnego przedszkola, świetlicy dziecięcej, domu kolonijnego.

W zakładowym domu kultury mieściła się sala widowiskowa, biblioteka, klub-kawiarnia, sala telewizyjna. W 1971 r. na rozwój tej działalności wydzielono kwotę 300 tys. zł. Rozwijano działalność licznych sekcji kulturalnych, fotograficznej, plastycznej, muzycznej. Organizowane były różne imprezy dla dzieci np. choinka, z której w dniach 9 i 10 stycznia 1971 r. skorzystało 520 dzieci. Ze środków Funduszu zakładowego zakupiono dzieciom paczki. Raz w tygodniu wydyktano filmy, ponadto organizowano koncerty zespołów estradowych i orkiestry³².

W budynku zakładowego domu kultury znajdował się hotel robotniczy na 42 miejsca oraz stołówka pracownicza.

Zakład posiadał własny ośrodek kolonijny w Między Jarze. Organizowanie kolonii dla dzieci pracowników było jedną z form pracy sekcji socjalnej, która spełniała ważną rolę opiekuńczo-wychowawczą. Co roku korzystało z niej 240 dzieci w okresie dwóch turnusów letnich oraz w czasie śmigi 80 dzieci na ziaowisku. Była to znacząca pomoc rodzinom pracowników.

Zakład w ramach wymiany między przedsiębiorstwami Zjednoczenia miał możliwość skorzystać z ośrodków Gdańskiej Fabryki Farb i Lakierów w Oliwie oraz P-ki Farb i Lakierów w Bliżynie Górnej, dokąd wysyłał dzieci na kolonie. Odpłatność w 1971 r. wyniosła 520 zł. Zakład z funduszu zakładowego pokrył 170 zł.³³

W 1971 r. Rada robotnicza przedsiębiorstwa postulowała zwiększenie ilości miejsc na wczasach rodzinnych. Wnioskowano pod adresem Zjednoczenia Przemysłu Farb i Lakierów, aby ze środków inwestycyjnych wybudowało dom wczasowy nad morzem dla pracowników wszystkich zakładów arzeszonych w Zjednoczeniu³⁴.

W latach 1969 - 1976 koncentrowano uwagę na rozwoju gospodarki mieszkaniowej, prowadzeniu pokojów gościnnych, fundowaniu stypendiów i rozbudowie ambulatorium.

W 1969 r. przedsiębiorstwo posiadało 12 mieszkań słuźbowych, 10 w budynkach biurowych w Ślotałm Stoku i 2 w Jannoźtówku przy kopalni "Jewon".

Istniał także zakładowy Fundusz mieszkaniowy, z którego sfinalizowane budynki z 30 mieszkaniami o powierzchni użytkowej 1102 m². Obiekt został przekazany do eksploatacji 31.XII.1970 r. W październiku 1971 r. rozpoczęto budowę nowego budynku mieszkalnego, 5-cio kondygnacyjnego, w którym miało się mieścić 20 mieszkań. Czas budowy obliczono na 20 miesięcy. Na lata 1973-1975 zakład przewidywał oddanie do użytku kolejnych dwóch bloków.

Jedną z form działalności bytowej były stypendia fundowane. W 1970 r. planowano, że zakład uziaoli pomocy finansowej dla 2 studentów z Politechniki Wrocławskiej i Wyższej Szkoły Ekonomicznej. w następnym latach nadal prowadzono ten rodzaj zachęty dla przyszłych pracowników. W 1974 r. wydzielono na stypendia 34 tys. zł.³⁵.

W 1973 r. powołano specjalny Zakładowy Komitet Budowy Domków Jednorodzinnych. Inicjatywa ta miała ułatwić pracownikom pokonywanie trudności w zdobyciu własnego mieszkania, na który trzeba było dłużej czekać.

ZAKONCZENIE.

W historii powojennej Zakładów Górniczo-Chemicznych "Polifarb" Złoty Stok można wyróżnić trzy charakterystyczne okresy rozwoju. Pierwszy obejmuje lata 1945-1959. Dokonywano wówczas rozbudowy i modernizacji pionu arsenowego, tj. kopalni, zakładu przeróbki mechanicznej, huty arseniku i oddziału złota, ponadto produkcji mianii ołowianej i żarb. Sporo w tym czasie inwestowano w celu pomieszczenia produkcji arsenianu sublimowanego, arsenu metalicznego.

Najlepsze wyniki zakład osiągnął w 1956 r. Pod koniec lat 50-tych nastąpił kryzys. Wyczerpywały się rudy i równocześnie zaniojszyła się w nich procentowa zawartość arsenu. Gwałtownie spadły światowe ceny na arsenik i inne arseno,ochodne. Ucisliło się to ujemnie na produkcji. Stała się powzięta decyzja zamknięcia kopalni.

Zakład zaczął poszukiwać możliwości zmiany profilu produkcji, gdyż groziła mu likwidacja. Zjednoczenie narzucało produkcję mączki fylitowej, którą miano wytwarzać w przerobionej hucie arseniku, a także koncentratów barytowych, które produkowanoby na dawnym oddziale przerobczym rud arsenu.

Rozpoczął się drugi okres w historii przedsiębiorstwa. Spadło znacznie zatrudnienie. W 1961 r. pracowało 565 osób odeszli głównie górnicy ze zlikwidowanej kopalni.

Zakład szybko doszedł do normalnego toku produkcyjnego. Zwiększyła się ilość oraz wartość wytworzonej produkcji.

Na lata 60-te przypada jednak pewnym zastójem w rozwoju zakładu. Oprócz rozbudowy kopalni "Dewan" w Jarnożółtku brak było bardziej widocznych inwestycji.

Nowy etap stanowią lata 1972-1975. W 1973 r. po zainstalowaniu nowoczesnych separatorów, przedsiębiorstwo zaczęło produkować wypoźniacze węglaste. W tym samym roku rozbudowano instalację do produkcji mianii ołowianej, co pozwoliło w 1975 r. zwiększyć jej produkcję do prawie 4000 t. Na odd.pigmentów oddano do eksploatacji w 1975 r. nowoczesną aparaturę, która znacznie zintensyfikowała produkcję.

Pod koniec szawianego okresu nastąpił widoczny wzrost produkcji towarowej.

Dynami rozwoju zakładu w dużej mierze uzależniony był od inicjatywy, energii i fachowości kadry kierowniczej. O pierwszemu dyrektorze naczelny, Stanisław Lessewski napisanym już w I rozdziale, po nim stanowisko to objął dobry specjalista, inżynier chemii Zbigniew Kokossowski, następnie dyrektorem był Marian Kasprzyk od 1959 do 1963 r. Stanisław Praytuz. W 1965 r. zostaje powołany na to stanowisko Edward Praytuz, który piastuje je do 1967 r. Od 1.1.1968 r. dyrektorem naczelny jest Juliusz Woźniak, który pozostaje na tym stanowisku do dnia dzisiejszego.

Mimo swojego specyficznego profilu produkcyjnego "Złoty Stok" był przedującym zakładem w Zjednoczeniu "Polifarb". Znajdował się w czołówce przedsiębiorstw produkujących asortyment o najwyższej jakości, wyróżniał się także w międzyzakładowym współzawodnictwie i w konkursie pod hasłem "Kultura i estetyka miejsca pracy". Bardzo dobrze na tle innych zakładów Zjednoczenia prezentował się "Złoty Stok" w działalności socjalno-bytowej. Jako jedyny posiadał zakładowy dom kultury, przedszkole, świetlicę dla dzieci.

Przedsiębiorstwo przyczyniło się do rozwoju Złotego Stoku i okolicy. Z jego inicjatywy miasteczko rozbułowało się.

S P I S Y

1. Jankowski St., przejmowanie i odbudowa przemysłu dolnośląskiego 1945 - 1949, Warszawa 1982, s.234
2. AZ, SP, Plany zatrudnienia z 1946 r.
3. AZ, DR, Bilans za rok 1947.
4. AZ, DR, Bilans za rok 1953.
5. AZ, DR, Bilans za rok 1961 r.
6. AZ, SP, Sprawozdania dla GUS z lat 1972, 1974, 1975.
7. Pasieczny L. Planowanie i analiza zatrudnienia i płac w przedsiębiorstwie przemysłowym, Warszawa 1964, s.5.
8. AZ, GP, Analiza ekonomiczna z 1973 r.
9. AZ, AS, Protokoły z posiedzeń plenium Rady Zakładowej, z lat 1973 - 1976.
10. AZ, SP, Analiza ekonomiczna z 1968 r., SP, Sprawozdanie dla GUS z 1975 r.
11. AZ, DR, Bilans za rok 1947.
12. AZ, DR, Bilans za rok 1952.
13. AZ, DR, Bilans za rok 1954.
14. AZ, GP, Analiza ekonomiczna z 1964 r.
15. AZ, GP, Analizy ekonomiczne z lat 1966-1968.
16. AZ, GP, Analiza ekonomiczna z 1968 r.
17. AZ, DR, Bilans za rok 1952.
18. Tenże.
19. AZ, DR, Bilans za rok 1961.
20. AZ, GP, Analizy ekonomiczne z lat 1966-1968.
21. AZ, GP, Analiza ekonomiczna z 1973 r.
22. Tenże.
23. AZ, DR, Bilans za rok 1963
24. Tenże.
25. AZ, GP, Analiza ekonomiczna z 1966 r.
26. Na podstawie wywiadu ze Zbigniewem Leszczukiem.
27. AZ, DR, Bilans za rok 1947.
28. AZ, DR, Bilans za rok 1948.

29. AZ, BR, Bilans za rok 1955.

30. AZ, BR, analiza ekonomiczna z 1956 r.

31. Na podstawie wywiadów przeprowadzonych z pracownikami zakładu.

32. AZ, BR, Protokoły z posiedzeń plenium rady zakładowej z 1971 r.

33. Tamże.

34. Tamże.

35. AZ, BR, Protokoły z posiedzeń plenium rady zakładowej z lat 1973-1976.

A N E K S I

Stan zakładu na dzień 1.VII.1945 r.

Wyszczególnienie	Wartość zł.
I. Majątek stały	
1/ Place, grunty, tereny	
a/ złoża rudy	39.071,79
b/ obszary i place	201.921,22
2/ Budowle, budynki i zabudowania	
a/ budynki fabryczne	2.317.230
b/ budynki gospodarsze	1.329.335
c/ budynki mieszkalne	2.790.971
3/ Maszyny i urządzenia techniczne	2.898.324,74
4/ Środki transportu i urządzenia kołojski	834.792,27
5/ Hórne zasobności i inwentarz żywy	126.149,16
II. Majątek obrotowy	
a/ środki płatnicze, gotówki w kasie	3.560,62
b/ należności	
c/ zapasy	
1/ Materiały do wytworzenia	261.441,56
2/ Materiały techniczne, ruchu i inne	194.480,64
3/ Materiały do opakowania	129.175,84
4/ Roboty w toku	35.487,40
5/ Wytwory	10.041,22
6/ Towary handlowe	59.324,57
7/ Rośliny	550
<hr style="border-top: 1px dashed black;"/>	
Razem	11.459.858,03

Zródło: AZ, DR, Bilans za rok 1946.

A n e k s II

Balansy organizacyjne zakładu w Złotym Stoku
w latach 1945 - 1975

Nazwa zakładu	Data	Jednostka nadrzędna
Przemysł Arsenowy Górno- powiat Zabkowice Śląskie	1945-1946	Zjednoczenie Przemysłu Nieorganicznego w Gliwicach.
Państwowe Zakłady Przemysłu Arsenowego Złoty Stok	1946-1948	Zjednoczenie Przemysłu Nieorganicznego w Gliwicach.
Przemysł Arsenowy w Złotym Stoku	1948-1949	Zjednoczone Zakłady Przemysłu Nieorganicz- nego w Gliwicach
Polska Wytwórnia Sbenciczna Złoty Stok	1949-1951	Centralny Zarząd Prze- mysłu Metali Nieżelaz- nych Katowice
Przemysł Arsenowy w Złotym Stoku	1951	Centralny Zarząd Prze- mysłu Metali Nieże- laznych Katowice
Zakłady Górniczo- Hutnicze "Zakłady" Przemysł Arsenowy w Złotym Stoku	1951	Centralny Zarząd Przemysłu Metali Nieżelaznych Katowice
Przemysł Arsenowy w Złotym Stoku	1952-1956	Centralny Zarząd Rud Miedzi i Surowców Chemicznych Katowice
Kopalnia Arsenu "Złoty Stok" w Złotym Stoku	1956-1962	Centralny Zarząd Kopalnictwa Surowców Chemicznych Katowice
Zakłady Górniczo- Chemiczne "Złoty Stok" w Złotym Stoku	1962-1971	Zjednoczenia Kopalni- ctwa Surowców Chemicz- nych Warszawa
"Polifarb" Zakłady Górniczo-Chemiczne w Złotym Stoku	1971-1975	Zjednoczenie Przemysłu Farb i Lakierów "Polifarb" Gliwice

Zródło: AZ, DR, Bilansy z lat 1945 - 1975.

Asortyment produkcji w latach 1945 - 1975

Nazwa produktu	Data produk- cji	Nazwa produktu	Data produk- cji
Arszenik sublimowany	1945-1961	fluoryt	1953-1957
Arsen metaliczny	1945-1965	kwantolonia sodu	1955-1959
Zioto	1945-1961	leś. gwarowe	1959-1961
Linia ołowiana	1945-1975	szło arsenikowe	1959
Sorty suche	1945-1951	arsopul	1952-1959
Arsenian wapnia	1945-1952	Grysy kalcowe	1960-1964
Pigmenty nieorganiczne	1945-1949 1956-1975	Oleoyminii chromowa arsenopochodna	1950-1965
błękit paryski	1945	szwars arsenowy techniczny	1950-1965
błękit kobaltowy	1957-1969	koncentraty bazytowe	1959-1975
żółcienie cynkowe	1957-1975	Antyutleniacz do gasy	1962-1963
żółcień chromowa	1961-1975	fosfili do pylistych śradków ochronny roślin	1967-1975
trójsasad. siarcz. ołowiu	1959-1969	sympinol	1965-1975
dwusasad. siarcz. ołowiu	1959, 1970-1975	szcziwa fosforystowa	1975
zasad. siarczan ołowiu	1958-1969	wypożniacz kredowy	1971-1975
rodzki owadobójcze	1947-1951	energię elektryczną	1949-1965
Doczki drewniane	1949		

Źródła: AZ, DR, Bilanse z lat 1945-1961, GP, Analizy ekonomiczne z lat 1962-1975

A n e k s IV

Powierzchnia zabudowa i kubatura budynków oraz
liczba zatrudnionych i system pracy

Oddział	Powierzchnia zabudowa /m ² /	Kubatura /m ³ /	Liczba zatrudnionych	Liczba zmian
Przeróbka mechaniczna	2.145	23.555	30	3
Kuchnia	5.883	53.650	41	4
Oddział stali	500	3.000	15	4
Oddział stali	415	4.150	16	3
Elektrownia	900	9.000	21	4
Oddział arsenu wapnia	162	3.429	22	4
Warsztat Mechaniczny	1.500	12.000	42	5
Warsztat elektryczny	360	2.160	17	1
Magazyn techniczny	140	9.000	6	1
Magazyn wyrobów gotowych	310	4.600	5	1
Magazyn surowców	96	570	3	1
Laboratorium	381	2.700	19	1

Zródło: AZ, DR, Projekt wstępny dla rozbudowy Przemysłu
Arsenowego 1951 r.

A N O K I VII.

Wartość produkcji wg cen sbytu w latach 1945-1975 / w mln. z. /

Rok	Wartość	Rok	Wartość
1945	2.855	1960	78.676
1946	43.573	1961	60.204
1947	31.239	1962	103.904
1948	35.072	1963	121.740
1949	36.663	1964	129.690
1950	45.370	1965	139.000
1951	44.902	1966	144.500
1952	45.891	1967	160.200
1953	46.235	1968	160.760
1954	47.000	1969	174.500
1955	54.653	1970	184.260
1956	56.015	1971	184.300
1957	57.836	1972	179.564
1958	63.336	1973	184.560
1959	66.872	1974	285.700
		1975	349.400

Źródło: AZ, DR, Bilanse z lat 1945-1975

- 62 -

A n e k s   III

Wartość produkcji globalnej wg cen porównywalnych
z lat 1956 - 1975 /w milionach złotych/

Rok	Wartość
1956	72.068
1957	71.810
1958	77.072
1959	81.053
1960	79.049
1961	68.941
1962	93.469
1963	115.304
1964	119.600
1965	120.900
1966	133.100
1967	141.000
1968	145.900
1969	152.800
1970	163.100
1971	187.900
1972	203.854
1973	192.900
1974	232.020
1975	.

Zródło: AZ, DR, Bilanse z lat 1956-1975

L I T E R A T U R A

1. Sprzecznysławienie ziem polskich w XIX i XX wieku, pod red. Piotraszk-Pawłowskiej I., Wrocław - Warszawa-Kraków 1970.
2. Jendierski A., Historia gospodarcza Polski Ludowej 1944-1966, Warszawa 1971.
3. Jankowski St., Przeobrażanie i odbudowa przemysłu dolnośląskiego 1945 - 1949, Warszawa 1962.
4. Przemysł Chemiczny PRL. 1944-1964, Warszawa 1966.
5. Lasiankiewicz K., Surowce chemiczne, Warszawa 1966.
6. Trzaniel W., Kupa Ssala Kryształowego "Julia" w Szklarskiej Porębie w latach 1941-1955, Wrocław 1966.
7. Monografia Jeleniogórskich Zakładów Celulozy i Włókien sztucznych wydana z okazji XX-lecia Zakładów Jelenia Góra, 1967.
8. Zwierzycki J., Złóża kruszców mineralnych na Dolnym Śląsku w oświetleniu gospodarczym, Katowice - Wrocław 1946.
9. Pasieczny L., Planowanie i analiza zatrudnienia i płac w przedsiębiorstwie przemysłowym, Warszawa 1967.

s p i s t o s o c i

1. Średni wiek środków trwałych zakładu w 1962 r.
2. Nakłady inwestycyjne w latach 1956-1975 /w tysiącach złotych/
3. Ruch racjonalizatorski w latach 1954-1970.
4. Produkcja farb suchych w latach 1947-1950.
5. Produkcja szlita w latach 1947-1961.
6. Produkcja odczynników chemicznych arsenopochodnych w latach 1950-1955.
7. Produkcja arsenu metalicznego w latach 1947-1960.
8. Produkcja arseniku sublimowanego w latach 1947-1951
9. Produkcja bazytu mielonego i wzbogaconego w latach 1959-1975
10. Produkcja środków do pylistych środków ochrony roślin w latach 1964-1975.
11. Produkcja cynpinolu w latach 1965-1974
12. Produkcja pigmentów nieorganicznych w latach 1947-1975
13. Produkcja miazgi oświetlanej w latach 1947-1975.
14. Procentowy udział w danych asortymentach, produkcji ze znakiem jakości.
15. Roczne zapotrzebowanie na surowce i materiały /1951 r./
16. Krajowe zapotrzebowanie na arsen metaliczny w latach 1959-1965.
17. Wartość eksportu w złotych dewizowych w latach 1970-1973
18. Sprzedaż wyrobów gotowych i usług wg cen zbytu w latach 1962-1975 /w złotych/.
19. Stan zatrudnienia w latach 1945-1975.
20. Stan zatrudnienia na dzień 1.I.1946 r.
21. Liczba zatrudnionych robotników 1.I.1961 r. i 31.XII.1961 r.
22. Plan perspektywiczny wzrostu zatrudnienia w latach 1963-1975.

23. Fluktuacja zatrudnienia w latach 1962-1975.
  24. Struktura załogi wg płci w latach 1947-1975.
  25. Struktura zatrudnienia wg wykształcenia w latach 1962-1975.
  26. Struktura zatrudnienia wg wykształcenia i zawodu w latach 1962-1971.
  27. Szkolenie na kursach poza zakładem pracy w latach 1966-1968.
  28. Szkolenie ZNP w latach 1966-1971
  29. Fundusz płac w latach 1945-1975 /w złotych/
  30. Średnie płace roczne pracowników zakładu - latach 1947-1975.
  31. Średnie prace nocne pracowników grupy przywyzłowej w latach 1958-1972 /w złotych/.
- Annex I - Stan zakładu na dzień 1.III.1945 r.
- Annex II - Bilans organizacyjny zakładu w Złotym Stoku, w latach 1945-1975.
- Annex III - Amortyment produkcji w latach 1945-1975.
- Annex IV - Powierzchnia zabudowań i kubatura budynków oraz liczba zatrudnionych i system pracy.
- Annex V - Schemat organizacyjny Zakładów Górniczo-Chemicznych w Złotym Stoku z 1964 r.
- Annex VI - Schemat organizacyjny Zakładów Górniczo-Chemicznych w Złotym Stoku z 1974 r.
- Annex VII - Wartość produkcji wg cen zabytu w latach 1945-1975 /w milionach złotych/.
- Annex VIII - Wartość produkcji globalnej wg cen porównywalnych z lat 1956-1975 /w milionach złotych/.

Wykaz skrótów

- AZ - Archiwum sądowe
- DR - Dział księgowości /bilansu/
- GF - Dział Księgowości /analizy ekonomiczne/
- KE - Dział ekonomiczny
- ER - Dział rozwoju
- PI - Dział inwestycji
- PZ - Dział zbytu i zaopatrzenia
- RP - Dział zatrudnienia i płac
- RS - Dział socjalny
- EO - Dział organizacyjny
- MPJh- Ministerstwo Przemysłu Chemicznego.